

Mobbing i norske barnehager – en kunnskapsoversikt

Forfattere

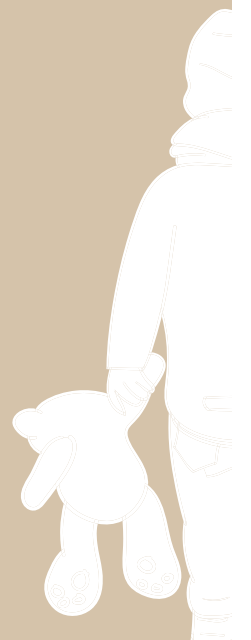
Helene Marie Storli Aaseth

Ellen Elvethon

Ingrid Midteide Løkken

Tone Rove Nilsen

Thomas Moser

Mobbing i norske barnehager – en kunnskapsoversikt

Forfattere

Helene Marie Storli Aaseth
Ellen Elvethon
Ingrid Midteide Løkken
Tone Rove Nilsen
Thomas Moser

Henvendelser vedrørende kunnskapsoversikten kan rettes:

Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager

Prinsens gate 91, 8003 Bodø
kunnskapssenteret@nkfb.no
75 55 37 00
www.nkfb.no

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning

Postboks 8600, Forus 4036 Stavanger/ Kjølnes Ring 30, 3918 Porsgrunn
laringsmiljosenteret@uis.no
51 83 29 00
www.uis.no/nb/laeringsmiljosenteret

ISBN 978-82-303-4936-6

Innhold

Sammendrag	5
Forord	7
Innledning	8
Hensikt og problemstilling	8
Mobbing i barnehagen – en første innsirkling av hvordan fenomenet diskuteres i Norge	9
Begrepsmessige utfordringer	14
Fremgangsmåte	15
Tilnærming til kunnskapsoversikten	15
Litteratursøk	16
Antall treff	17
Analyse	18
Funn	19
Forståelser av mobbing i barnehagen	20
Definisjon av mobbebegrepet	20
Krenkelse	22
Utestengelse	23
Begynnende mobbeatferd	24
Forståelser av mobbing i akademiske diskusjoner	25
Barnehageansattes forståelse	27
Foreldrenes forståelse	29
Barns forståelse	31
Former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing	33
Former for mobbing	33
Utbredelse av mobbing	35
Konsekvenser av mobbing	37

Tiltak mot mobbing i barnehagen – forebygging	39
Å forebygge eller å fremme – to sider av samme sak?	40
Områder for forebygging av mobbing	41
Personalets væremåter og handlinger	42
Sosial kompetanse	43
Vennskap, fellesskap og lek	45
Foreldresamarbeid	47
Kompetanse og kompetansebygging	49
Nulltoleranse	51
Tiltak mot mobbing i barnehagen – håndtering	53
Systematisk arbeid med aktivitetsplikten	54
Følge med	54
Melde fra	55
Undersøke	55
Sette inn tiltak	56
Aktivitetsplan	58
Håndtering når ansatte krenker barn	58
Sammenfatning av tiltak – forebygging og håndtering av mobbing i barnehagen	59
Oppsummering av funnene	60
Forståelser av mobbing i barnehagen	61
Former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing	64
Tiltak mot mobbing – forebygging og håndtering	65
Implikasjoner	67
Referanser	70

Sammendrag

Temaet mobbing i barnehagen har i Norge blitt diskutert siden andre halvdel av 1990-tallet, der det blant annet er blitt sådd tvil om bruken av mobbebegrepet hører hjemme i barnehagekonteksten. I dag er det ubestridt at mobbing foregår nesten overalt hvor mennesker inngår i relasjon til hverandre, dermed også blant barnehagebarn. Den 1. januar 2021 ble det innført endringer i barnehageloven, som skal sikre at alle barn har et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø.

Mobbing i norske barnehager er et aktuelt tema, som det er økende interesse for i praksis, utdanning og forskning. Hensikten med denne rapporten har vært å sammenstille kunnskap, erfaringer og forskning om fenomenet mobbing, skrevet i en norsk barnehagekontekst fra 1997 og frem til 2020. Kunnskapsoversikten bygger på ulike former for skriftlige dokumenter slik som politiske tekster og styringsdokumenter, forskningslitteratur, praktisk pedagogisk litteratur og masteroppgaver som kan bidra til å gi svar på følgende overordnede spørsmål:

Hva finnes av kunnskap om mobbing i barnehagen og hvordan diskuteres fenomenet i den norske barnehagekonteksten?

Kunnskapsoversikten bygger på en scoping review, en form for litteratursammenstilling hvor en ønsker å oppnå en systematisk oversikt over av all relevant informasjon rundt et emne for å identifisere sentrale begreper, teorier og kilder for kvalitetssikret kunnskap. I den foreliggende kunnskapsoversikten inkluderer dette også dokumentasjon av praktiske erfaringer, anbefalinger og føringer som kommer til uttrykk i styringsdokumenter for barnehager i Norge. Litteratursøket ble gjennomført høsten 2020 i det nasjonale biblioteksystemet Oria og internasjonale databaser som Eric,

Academic Search Premier, Skandinavisk forskning på barnehageområdet (nb-ecec.org) og i Google Scholar. I tillegg har det blitt søkt i referanselister til dokumentene som har blitt funnet og i litteratur som ble funnet utenom søkene. Søkeordene som ble brukt var «mobbing» eller «bullying» sammen med begrepene «barnehage» eller «kindergarten» eller «preschool» og «early childhood education» i tittel, abstrakt, nøkkelord eller innhold. I Oria og i Google Scholar ble bare de norske begrepene «mobbing» og «barnehage» brukt.

Relevansen av de flere tusen treff ble vurdert på grunnlag av tittel og sammendrag. På grunnlag av denne gjennomgangen ble 122 dokumenter vurdert som relevant og etter fulltekstlesing ble 93 dokumenter hensyntatt og danner grunnlaget for utarbeidelse av denne kunnskapsoversikten. Dokumenttyper som det ble funnet frem til gjennom søkeprosessen var masteroppgaver (36), vitenskapelig tidsskriftsartikkel og kapitler i vitenskapelige antologier (17), lærebøker og kapitler i lærebøker, praksisrettete bøker og veiledninger (14), styringsdokumenter og politiske dokumenter (12), forsknings- og utviklingsrapporter (10), artikler i fagtidsskrifter (3) og doktoravhandling og vitenskapelige monografier (1).

En tematisk innholdsanalyse ble gjennomført med påfølgende koding av dokumentenes innhold. Disse kodene ble oppsummert på tvers av de inkluderte 93 dokumentene og resulterte i fire overordnede tematiske områder, som karakteriserer hovedstrømningene omkring mobbing i barnehagen: (1) Forståelser av mobbing, (2) Former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing, (3) Tiltak mot mobbing – forebygging og (4) Tiltak mot mobbing – håndtering.

Forståelsen av mobbing varierer blant ulike aktører i barnehagen, både når det gjelder de mer akademiske barnehagediskusjoner, faglige diskusjoner i praksis- og utdanningsfeltet og oppfatninger blant barnehageansatte, foreldre og barn. I den akademiske diskusjonen har oppmerksomheten i de siste årene beveget seg fra en mer individorientert forståelse, til mobbing som et uttrykk for uhensiktsmessige eller uheldige sosiale prosesser. Fortsatt er det få studier hvor barnas stemmer kommer frem.

Det finnes ingen allmenn akseptert kategorisering av ulike former for mobbing i barnehagen, men de ulike forslagene sikter til mye av de samme aspektene ved fenomenet, der mobbing ses som enten fysisk eller verbal prosess, som åpenlyst eller skjult, eller direkte eller indirekte (bak ryggen) gjennom relasjonelle prosesser som utestengelse og baksnakking. Når det gjelder utbredelse av mobbing i barnehagen, finnes det store variasjoner i funnene mellom ulike studier, der andelen barn som blir utsatt for mobbing varierer fra 6 til 20%. De dokumentene som tar opp konsekvensene av mobbing i tidlig alder peker mot et mangfold av alvorlige konsekvenser for enkeltindivider knyttet til den psykososiale helsen. Imidlertid finnes det foreløpig lite forskningsbasert empirisk kunnskap som faktisk kan dokumentere konsekvensene av tidlig mobbing for barn.

De fleste dokumentene som omhandler tiltak retter oppmerksomheten mot forebygging, mens kun et mindretall av dokumentene går inn på håndtering av mobbing. Når det gjelder forebygging identifiseres seks tematiske områder, Personalets væremåter og handlinger, sosial kompetanse, vennskap, fellesskap og lek, foreldresamarbeid, kompetanseutvikling i personalet og

nulltoleranse. Håndtering handler om å avdekke, stoppe og følge opp mobbing, og knyttes til aktivitetsplikten. Aktivitetsplikten omfatter delpliktene; å følge med, melde fra, undersøke og sette i gang tiltak, og skal iverksettes ved mistanke om at barn ikke har det trygt og godt, for eksempel når det utsettes for mobbing. Foreløpig foreligger det lite empirisk kunnskap om håndtering av mobbing i barnehagen.

Selv om kunnskapsoversikten ikke inneholder dypere analyser, men foregår på et beskrivende nivå, pekes det avslutningsvis på mulige implikasjoner for forskning, praksis og profesjonsutdanning og -utvikling. Det er behov for mer forskning på en rekke temaer relatert til fenomenet mobbing i barnehagen. Fremtidig forskning bør utvikle konkrete, troverdige og anvendbare modeller, konsepter og begreper som informerer både politikktutforming, forskning og praksis om hvordan mobbing og beslektete begrep kan og bør forstås med tanke på tidlig barndom. Klarhet og konsistens i begreper, modeller og teorier vil muliggjøre kritiske og konstruktive diskusjoner av fenomenet fra ulike vitenskapelige og normative ståsteder. Det er fortsatt behov for mer kunnskap om former, utbredelse og konsekvenser av mobbing i barnehagen, og det er behov for en bredere kunnskapsbase om hvordan barnehager konkret arbeider med å forebygge og håndtere mobbing og krenkelser. Forskning på mobbing i barnehagen bør videre dra lærdom av den historiske utvikling av mobbeforståelsen og arbeidet med mobbetematikken på skoleområdet. Man bør unngå dannelsen av ulike leire, men møte ulike sider og perspektiver på tematikken med et åpent sinn.

Forord

Arbeidet med å skape en oversikt over foreliggende kunnskap og erfaringer om mobbing i norske barnehager har utviklet seg til en reise som førte oss mye lengre og på mange flere utforskete stier enn det vi hadde forventet. Det var planlagt som et lite samarbeidsprosjekt som skulle gjennomføres ved siden av “alt annet”, men krevde mye mer av oss enn hva vi hadde forutsett når vi startet dette arbeidet høsten 2020.

Vi i forfattergruppen vil derfor takke hverandre for engasjement, utholdenhet og godt humør til tross for stadig nye ideer, perspektiver, spørsmål og revisjoner i en tilsynelatende endeløs runddans. Vi vil gjerne få takke PBL ved Kari Vold Jensen for muligheten til å ta del i dette spennende oppdraget, og rette en stor takk til Partnerskap mot mobbing for tillitt og støtte til utførelsen av en kunnskapsoversikt innen det viktige og aktuelle temaet; mobbing i barnehagen. Våre respektive institusjoner, Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager ved May Liss Olsen Tobiassen, og Læringsmiljøsentret ved Universitetet i Stavanger ønsker vi å takke for forståelse og tålmodighet, og for at de har støttet opp under prosjektet selv om det knappe budsjettet for lengst var sprengt. Vi håper at produktet står i et rimelig forhold til den utviste tilliten og støtten. En takk også til alle personer som står bak det mangfoldet av dokumenter som danner grunnlaget for denne kunnskapsoversikten, byråkrater i departementer og direktorater, forskere og undervisere i lærerutdanning og studenter som har dedikert sine masteroppgaver til det viktige temaet mobbing i barnehagen. Vi håper at vi har ytt deres bidrag rettferdig og brukt dem konstruktiv for å tegne et bilde av kunnskapsstatusen i Norge.

Vi vil også rette en takk til Iris Lyngmo i PBL som har bistått med korrekturlesning og Frode Antonsen i PBL for grafisk design og layout.

En spesiell takk til våre kollegaer ved Læringsmiljøsentret Svanaug Lunde, Marianne Torve Martinsen og Pål Roland som lot oss bruke materialet som vi tidligere har utviklet og samskrevet i fellesskap som utgangspunkt for innledningskapittelet.

Bodø, Stavanger og Porsgrunn, 26.02.2021

Helene Marie Storli Aaseth, Ellen Elvethon, Ingrid Midteide Løkken,
Tone Rove Nilsen og Thomas Moser

Innledning

Dette er en rapport som gir en oppdatert kunnskapsoversikt over erfaringer og forskning om temaet mobbing i norske barnehager.

Rapporten er skrevet på oppdrag fra PBL (Private barnehagers landsforbund) ¹ med støtte fra Partnerskap mot mobbing (PMM) ². PMM er en nasjonal sammenslutning av 15 organisasjoner som har til hensikt å bidra til økt kompetanse og samarbeid i arbeidet mot mobbing. Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager (NKFB) ³ og Læringsmiljøsenteret ved Universitetet i Stavanger (NLSA) ⁴ har samarbeidet om utarbeidelsen av rapporten.

Tiden og ressursene avsatt til arbeidet ga ikke anledning til dyptgående og kritiske analyser av bidragene. Den foreliggende rapporten begrenser seg derfor i vesentlig grad til en mer beskrivende fremstilling av foreliggende nasjonal kunnskap, men peker allikevel mot noen implikasjoner for praksis, utdanning og videre forskning.

Vi håper at kunnskapsoversikten kan være til nytte og inspirasjon for forskere, politikere, barnehageeiere, barnehagelærere, fagarbeidere, assistenter, studenter, foreldre og andre som arbeider med eller interesserer seg for temaet mobbing i barnehagen og for betydningen av et godt og trygt barnehagemiljø for alle barn.

Hensikt og problemstilling

Rapportens hensikt er å sammenstille ulike typer kunnskap, erfaringer og forskning om fenomenet mobbing i norske barnehager.

Rapporten bygger på ulike former for skriftlige dokumenter slik som politiske tekster og styringsdokumenter, forskningslitteratur og praktisk pedagogisk litteratur, som kan bidra til å svare på følgende overordnede spørsmål:

Hva finnes av kunnskap om mobbing i barnehagen og hvordan diskuteres fenomenet i den norske barnehagekonteksten?

¹ <https://www.pbl.no/> • ² <https://www.partnerskapmotmobbing.no/>

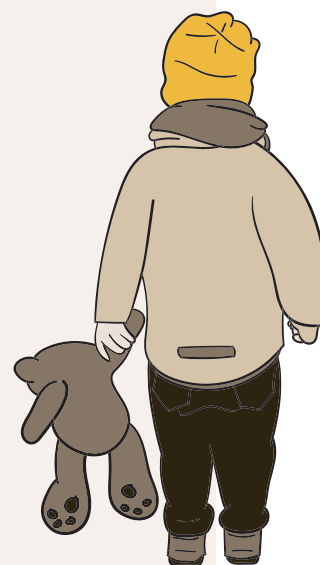
³ <https://www.nkfb.no/> • ⁴ <https://www.uis.no/nb/laeringsmiljosenteret>

Mobbing i barnehagen – en første innsirkling av hvordan fenomenet diskuteres i Norge

Temaet mobbing i barnehagen har i Norge blitt diskutert siden andre halvdel av 1990-tallet⁵ (se for eksempel Alsaker, 1997 og Pettersen, 1997). Allerede fra begynnelsen fremkom det kritiske røster som problematiserte bruken av et slikt «skolsk» begrep i barnehagen (se for eksempel Svalastog, 1997). Selv om det i dag er ubestridt at mobbing foregår nesten overalt hvor mennesker inngår i relasjoner til hverandre (Rivara & Le Menestrel, 2016; Roland, 2014) og dermed også i skolen (se sammenfattende Wendelborg, 2018), var det i Norge i nokså lang tid et sentralt tema om mobbing som fenomen i det hele tatt kan finnes blant barnehagebarn (se Helgesen, 2014 s. 44).

Den første boken om temaet, Pettersens *Mobbing i barnehagen* (1997), fikk heller liten respons i den barnehagefaglige diskusjon. En mulig forklaring for dette kan være at feltet var nokså uforberedt å bli konfrontert med et slikt utfordrende tema. Først fra og med 2004 kom det flere bidrag som tok opp mobbing, særlig rettet mot profesjonsutdanning og profesjons- og kvalitetsutvikling i barnehagen (Se for eksempel Alvestad, 2004; Barne- og familiedepartementet, 2004; Midtsand, Monstad, & Søbstad, 2004; Pålerud, 2004). En bakgrunn for dette var det nasjonale politiske arbeidet mot mobbing som ble igangsatt tidlig på 2000 tallet og som resulterte i første Manifest mot Mobbing i 2003.

Posisjoner som prinsipielt benekter at det finnes mobbing i barnehagen er i dag ikke lenger særlig fremtredende, selv om noen undersøkelser viser at det fremdeles finner spor av denne oppfatningen i Norge (Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Røv, 2018). En nærliggende forklaring for dette kan ligge i en nokså varierende forståelse av begrepet mobbing. Det finnes for eksempel uenighet om hvorvidt konfliktsituasjoner som oppstår mellom barn i barnehagen eller situasjoner hvor det utelukkes barn fra lek kan eller bør defineres som mobbing. Barnehagepersonalets oppfatninger og forståelser av mobbing vil i stor grad påvirke om og hvordan mobbelignende situasjoner oppdages, vurderes og håndteres i barnehagehverdagen (Gulbrandsen & Eliassen, 2013).

⁵ Et søk i databasen Oria på Mobbing og Barnehage før 1996 gir bare ett treff, Vetland, B., & Tveit, G. (1995). Forebyggende helsearbeid i barnehage og skole. Oslo: Universitetsforlag, hvor tema mobbing er viet ett kapittel som dekker «barn og ungdomsalderen generelt, uten å gå spesifikt inn på barnehage(-barn).

Fra en grunnleggende avvisning av begrepet har den barnehagefaglige diskusjonen i nyere tid unektelig dreid seg mer mot hvordan begrepet kan forstås og avgrenses, og ikke minst, hvordan det bør jobbes med fenomenet i praksis. Funn fra både internasjonal forskning (for eksempel Bistrong, Bradshaw, & Morin, 2016; Bradshaw, 2017; Saracho, 2017; Vlachou, Andreou, Botsoglou, & Didaskalou, 2011) og nasjonal forskning (for eksempel Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Lund, Godtfredsen, Helgeland, Nome, Kovac & Cameron, 2015; Lund, Helgeland, & Kovac, 2017; Sandseter & Seland, 2018) bekrefter at fenomener som kan omfavnes av betegnelsen mobbing forekommer i barnehagen. Denne «anerkjennelsen» av fenomenet kommer blant annet til uttrykk i at det i de siste årene har blitt utgitt flere bøker og blitt skrevet mange masteroppgaver som tar utgangspunkt i forskningsbasert kunnskap og som på ulik måte vil bidra til en bedre forståelse av mobbing i både barnehagepraksis, profesjonsutdanning og profesjonsutvikling (Helgesen, 2014; Idsøe & Roland, 2017; Lund & Helgeland, 2020).

I begynnelsen har den politiske oppmerksomheten for mobbeproblematikken i Norge i vesentlig grad rette seg mot skolesektoren, og har først noe senere også fått konsekvenser for styring og regulering av barnehagesektoren. Politikktutformingene fikk i tiltagende grad betydning for hvordan og i hvilken grad mobbing i barnehagen diskuteres faglig, både i praksis, profesjonsutdanning og forskning. For skolefeltet har den tette forbindelsen mellom politikk og forskning blitt inngående diskutert i en doktoravhandling av Boge

(2016; se også Boge, 2019). Selv om en sammenlignbar analyse ikke enda foreligger for barnehagefeltet, hersker det liten tvil om at temaet mobbing i stadig økende grad har blitt inkludert som et element i den politiske styringen av barnehagefeltet. I det følgende vil vi kort henvise til noen milepæler i denne prosessen, og illustrere hvordan utviklingen innen politikktutforming for og styring av barnehagesektoren bidrar til at mobbing som fenomen også kommer på dagsorden i den barnehagefaglige diskusjonen.

Mobbing omtales allerede i første rammeplanen for barnehager fra 1996 (Barne- og familiedepartementet, 1995) og i revisjonene av planen i 2006 og 2011, hovedsakelig som et fenomen barn kan ha i vente, men ikke som et problem som finnes i barnehagen. Det som understrekes i første rammeplanen er at det pedagogiske arbeidet med sosial kompetanse har en forebyggende effekt mot mobbing (og beslektete fenomener som krenkelse og utestengelse). Dette kommer fortsatt tydelig frem i et veiledningshefte fra Utdanningsdirektoratet (2013), der sosial kompetanse fremstilles som en sentral forutsetning for trivsel i fellesskapet i barnehagen, og der barnehagen først og fremst forstås som en forebyggende instans mot mobbing. Situasjoner der mobbing faktisk har oppstått i barnehagen blir i mye mindre grad tematisert.

I utgangspunktet taler det ikke for en økende interesse for temaet mobbing i styringsdokumentene når begrepet mobbing forekommer fem ganger i rammeplanen for barnehagen fra 2006 (Kunnskapsdepartementet, 2006) mens det kun nevnes tre ganger i den reviderte planen fra 2017 (Utdanningsdirektoratet, 2017). Imidlertid har det skjedd en betydelig endring av hvordan fenomenet omtales, noe som sannsynligvis gjenspeiler utviklingen i politiske diskusjoner og politikktutforming. Mens det i rammeplanen fra 2006 kun snakkes om motvirkning og forebygging, sies det i den gjeldende rammeplanen fra 2017 i avsnittet Livsmestring og helse (2017, s. 11) at «Om et barn opplever krenkelser eller mobbing, må barnehagen håndtere, stoppe og følge opp dette». Under overskriften Barnehagen skal fremme vennskap og fellesskap, at personalet skal «forebygge, stoppe og følge opp diskriminering, utestenging, mobbing, krenkelser og uheldige samspillsmønstre» (s. 23).

Grunnlaget for endringen av formuleringen i rammeplanen fra 2017, at barnehagen må håndtere, stoppe og følge opp mobbing, finnes i Stortingsmelding Tid for lek og læring - Bedre innhold i barnehagen (Meld. St. 19, 2015–2016). Under henvisning til den forgående NOU 2015:2 Å høre til, slår regjeringen fast at Barnehagen skal forebygge, avdekke og håndtere mobbing (Meld. St. 19, 2015–2016 s. 16). Denne formuleringen kan betraktes som en implisitt anerkjennelse av at mobbing forekommer i barnehagen og at dens oppgave ikke bare er å forebygge uønsket atferd knyttet til disse begrepene, men også å handle når slike uønskete handlinger og hendelser oppstår.

Mobbegrepets inntog og utbredelse i barnehagefeltet må altså sees i nær tilknytning til nasjonale satsinger og i mindre grad som drevet frem av barnehagefeltet eller academia. Mens barnehagen ikke ble omtalt i det første nasjonale Manifestet mot mobbing (Barne- og Familiedepartementet (BFD), 2002), ble den på initiativ av Barne- og familiedepartementet og Utdanningsforbundet inkludert som partner i den neste utgivelsen av manifestet i 2003. Som neste steg i det politiske arbeid ble det utgitt en første veileder om mobbing i barnehagen (Barne- og familiedepartementet, 2004) og det ble organisert en første nasjonal barnehagekonferanse med mobbing som sentralt tema. Tikkanen & Junge (2004 s. 117) slår fast at særlig inkluderingen av barnehagen i Manifestet mot Mobbing i 2003 var en viktig årsak til at temaet mobbing i barnehagesektoren fikk mer oppmerksomhet.

Den foreløpig siste fasen i den politiske utviklingen innledes høsten 2019 der Kunnskapsdepartementet la opp til en høring om nulltoleranse mot krenkelser, hvor begrepet krenkelse omfatter fenomener som utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Det formuleres et krav om aktivitetsplikt i høringsforslag, noe som betyr alle som arbeider i barnehagen skal gripe inn i tilfeller hvor slike former for krenkelser oppstår. I en Pressemelding den 29.04.2020 uttrykker kunnskaps og integreringsminister Guri Melby: «Vi skal ha nulltoleranse mot mobbing, plaging og utestenging fra lek. Derfor endrer vi barnehageloven. Foreldre og barn skal være trygge på at barnehagen er et godt sted å være.»

I Proposisjon til Stortinget (Prop. 96 L (2019–2020) Endringer i folkehøyskoleloven, barnehageloven og voksenopplæringsloven m.m. tar regjeringen opp det psykososiale barnehagemiljøet (kap. 7.1; s. 68f) og foreslår en lovfesting av at alle som arbeider i barnehagen, skal følge med på hvordan barna i barnehagen har det og at de skal melde fra til barnehagens styrer dersom de får mistanke om eller kjennskap til at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Styreren blir pålagt å melde fra til barnehageeieren i alvorlige tilfeller. Videre formuleres konkrete krav til planlegging, gjennomføring og evaluering av tiltak.

På bakgrunn av Prop. 96 L (2019–2020) og etter en omfattende høringsprosess ⁶ har Stortinget høsten 2020 vedtatt endringer i Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven). Ny lovtekst krever at barnehagene jobber systematisk for å forebygge utestengning og mobbing, og at de skaper et godt miljø der barna trives og er sosialt inkludert. Dette er altså første gang barnas rett til et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø blir hjemlet i lovverket ⁷. Nytt kapittel VIII om psykososialt barnehagemiljø er av særlig betydning for arbeidet med mobbing. Endringene er spesifisert under §41-§43 i barnehageloven (LOV-2020-06-19-91):

§41 Nulltoleranse og forebyggende arbeid

Barnehagen skal ikke godta krenkelser som for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Alle som arbeider i barnehagen, skal gripe inn når et barn i barnehagen utsettes for slike krenkelser.

Barnehagen skal forebygge tilfeller hvor barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø ved å arbeide kontinuerlig for å fremme helsen, trivselen, leken og læringen til barna.

§42 Plikt til å sikre at barnehagebarna har et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø (aktivitetsplikt)

Alle som arbeider i barnehagen, skal følge med på hvordan barna i barnehagen har det.

Alle som arbeider i barnehagen, skal melde fra til barnehagens styrer dersom de får mistanke om eller kjennskap til at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Styreren skal melde fra til barnehageeieren i alvorlige tilfeller.

Ved mistanke om eller kjennskap til at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, skal barnehagen snarest undersøke saken.

Når et barn eller foreldrene sier at barnet ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, skal barnehagen undersøke saken og så langt det finnes egnede tiltak, sørge for at barnet får et trygt og godt barnehagemiljø. Det samme gjelder når en undersøkelse som barnehagen selv har satt i gang, viser at et barn ikke har et

⁶ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing7/id2781248/?expand=horingsinstanser>

⁷ [regjeringen.no https://www.regjeringen.no/no/tema/familie-og-barn/barnehager/artikler/barnehagene-far-ny-mobbelov/id2765706/](https://www.regjeringen.no/no/tema/familie-og-barn/barnehager/artikler/barnehagene-far-ny-mobbelov/id2765706/)

trygt og godt barnehagemiljø. Tiltakene skal velges på grunnlag av en konkret og faglig vurdering. Barnehagen skal lage en skriftlig plan når det gjøres tiltak i en sak. I planen skal det stå a) hvilke problem tiltakene skal løse, b) hvilke tiltak barnehagen har planlagt, c) når tiltakene skal gjennomføres, d) hvem som skal gjennomføre tiltakene, e) når tiltakene skal evalueres.

§43 Skjerpet aktivitetsplikt dersom en som arbeider i barnehagen, krenker et barn

Dersom en som arbeider i barnehagen, får mistanke om eller kjennskap til at en annen som arbeider i barnehagen, krenker et barn med for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering eller trakassering, skal vedkommende straks melde fra til barnehagens styrer. Styreren skal melde fra til barnehageeieren.

Dersom en som arbeider i barnehagen, får mistanke om eller kjennskap til at styreren i barnehagen krenker et barn med for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering eller trakassering, skal vedkommende melde fra til barnehageeieren direkte.

Undersøkelser og tiltak etter §42 tredje og fjerde ledd skal iverksettes straks.

Et nylig utgitt hefte (se Stette, 2020) kommenterer og drøfter betydningen og konsekvensene av denne lovendringen for barnehagemyndigheter, -eiere og -ansatte og har lagt et første grunnlag for det videre arbeidet med implementeringen av lovendringen i barnehagene.

Lovendringene innebærer blant annet at barnehagepersonalet må ha god kunnskap om og forståelse for hvilke faktorer som kan medfører at barn ikke har det godt og trygt i barnehagemiljøet og hvilke indikatorer og kriterier som kan anvendes for å kunne fastslå at så er tilfelle. Her synes det likevel viktig at det anvendes et helhetlig perspektiv som inkluderer både indikatorer for at barn har det godt og trygt (trivsel; velvære; erfarings- og utviklingsmuligheter; fellesskap og vennskap) og indikatorer for det motsatte som i lovteksten omtales som krenkelser som utstenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Videre krever det at de ansatte må ha høy kompetanse til både å forebygge og håndtere slike negative situasjoner, hendelser og handlinger.

Begrepsmessige utfordringer

Det finnes et mangfold av ulike forståelser av mobbebegrepet i litteraturen, både når det gjelder styringsdokumenter, vitenskapelig, pedagogisk og erfaringsbasert litteratur. Så vidt oss bekjent tilbyr styringsdokumenter ingen konkret og «autoritativ» definisjon av mobbing i barnehagen. Som nevnt ovenfor, omtales mobbing i lovendring §41 i barnehageloven (LOV-2020-06-19-91) som en form for krenkelse, på lik linje med andre former negative handlinger som utestenging, vold, diskriminering og trakassering. Dermed blir krenkelser til et overbegrep som dekker et bredt spektrum av negative handlinger, hendelser, situasjoner og opplevelser som vil medføre negative reaksjoner (følelser og tanker) hos den eller de som blir utsatt for dem. Det gis imidlertid ingen nærmere forklaring på hvordan disse formene for krenkelser kan skilles fra hverandre. Krenkelse kan både brukes for å kjenne tegne ulike type (krenkende) handlinger eller situasjoner, eller det kan forstås som en subjektiv opplevelse som følge av (negative) handlinger, hendelser eller situasjoner.

Et eksempel for den første forståelsen, krenkende handlinger og situasjoner, kommer til uttrykk i Utdanningsdirektoratets (2016) ⁸ fremstilling, hvor det går ut ifra at mobbing kan være. Her går det ut ifra at mobbing kan være forskjellige ting og at det kan foregå på ulike steder (som eksempler nevnes barnehagen, skolen, skoleveien, trening, internett og på sosiale medier):

- å bli baksnakket
- å få spredt et rykte om seg
- å bli holdt utenfor
- å bli presset eller truet til å gjøre ting for andre som en ikke vil
- å bli kalt noe stygt eller få en stygg kommentar for eksempel om utseende, klær, tro, eller dialekt
- å bli slått, dyttet eller pirket på

- å få sekken sin, eller noe annet en eier, kastet rundt
- å ikke få være med i grupper på sosiale medier
- å aldri få kommentarer eller likes på bilder eller andre ting
- å få sårende eller stygge meldinger, bilder og videoer
- at noen sprer bilder eller video av noen som er nakne

Tradisjonelt har objektive forhold blitt vektlagt i definisjoner av mobbebegrepet, men Lund, Helgeland, Kovac, Cameron, og Godtfredsen (2019) påpeker at subjektiv erfaring er viktigere enn objektive forhold i vurderinger av hvilke sosiale hendelser som kan karakteriseres som mobbing. Det handler altså i så fall om den som utsettes for slike handlinger opplever det som krenkelse eller mobbing. Stette (2020) mener at det nye kapittelet VIII i barnehageloven uttrykker en lav terskel for hva som ansees som krenkelser og hva barnehagen ikke skal godta, samtidig som krenkelsesbegrepet «... er objektivt i den forstand at hva som er en krenkelse, beror på en helhetlig vurdering, ikke bare på det enkelte barns opplevelse» (s. 7). Uansett hvilken forståelse man legger til grunn, vil mobbing som en form for krenkelse medføre at barna ikke har det trygt og godt i barnehagen.

Dokumenter som inngår i utarbeidelsen av denne rapporten skal anvende begrepet mobbing, men forståelsen av begrepet vil variere mellom tekstene. Vi anser det derfor ikke som hensiktsmessig å ta utgangspunktet i en bestemt definisjon av mobbing på forhånd, og vil inkludere de ulike perspektivene på og forståelsene av begrepet.

⁸ <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/mobbing/hva-er-mobbing/>

Fremgangsmåte

Basert på foreliggende skriftlige dokumenter vil denne kunnskapsoversikten beskrive kunnskap om mobbing i barnehagen i Norge, og avdekke eventuelle kunnskapshull med betydning for praksis, profesjonsutdanning- og utvikling samt fremtidig forskning og politikkutforming. I dette avsnitt vil vi i korthet gjøre rede for hvordan vi fant frem til dokumentene og hvordan tekstene som oppfylte inklusjonskriterier ble lest, fremstilt og diskutert.

Tilnærming til kunnskapsoversikten

Denne kunnskapsoversikten følger prinsippene for en scoping review, som, ifølge Arksey og O'Malley (2005), er en sammenstilling og kombinasjon av all relevant informasjon rundt et emne. Vi kan si at en scoping review er en systematisk måte å kartlegge tilgjengelig litteratur for å identifisere sentrale begreper, teorier og kilder for kvalitetssikret kunnskap. I denne kunnskapsoversikten er vi ikke bare interessert i hva forskning sier om temaet

mobbing i barnehagen, men også i hva som finnes av erfaringer, anbefalinger og føringer i pedagogisk og profesjonsrettet litteratur samt politiske dokumenter som ikke nødvendigvis frembringer ny kunnskap. Denne sistnevnte typen dokumenter med bakgrunn i politikkutforming kan vise til endringer i betydningen av begrepet mobbing og hvordan temaet bør forstås og diskuteres i barnehagefeltet.

Litteratursøk

Kunnskapsgrunnlaget som sammenstilles i denne rapporten baserer seg på et litteratursøk med en påfølgende gjennomgang av dokumentene som oppfylte følgende inklusjonskriterier:

- Dokumentene skal omhandle temaet mobbing i en norsk barnehagekontekst.
- De skal rette seg mot aldersgruppen 1-5 år⁹ og/eller de ansatte i barnehagen.
- Alle typer barnehager, familiebarnehager, offentlige og private barnehager, skal bli inkludert.
- Dokumentene skal ha blitt publisert i de siste 20 årene. Enkelte eldre bidrag (for eksempel, Alsaker, 1997; Pettersen, 1997) som anses som svært relevante for den senere utviklingen, vil imidlertid også bli inkludert.
- Dokumentene skal være publisert på norsk eller på engelsk.

Vi inkluderte følgende dokumenttyper:

- Vitenskapelig tidsskriftsartikkel og kapitler i vitenskapelige antologier (fagfellevurdert).
- Doktoravhandlinger og vitenskapelige monografier
- Rapporter og FoU-rapporter
- Lærebøker og kapitler i lærebøker (lærerutdanning), praksisrettete bøker og veiledninger
- Styringsdokumenter og politiske dokumenter (Rammeplan (er; Lovforslag; NOU-er, Stortingsmeldinger, etc.)
- Masteroppgaver
- Artikler i fagtidsskrifter

Søk etter litteratur ble for det første gjennomført i internasjonale databaser som er relevante for utdanningsforskning; Eric, Academic Search Premier, Skandinavisk forskning på barnehageområdet (nb-ecec.org) og i Google Scholar. For det andre brukte vi det nasjonale biblioteksystemet Oria for å finne forskning utgitt i Norge samt pedagogisk og praktisk orientert litteratur og masteroppgaver. I tillegg har vi søkt i referanselister til dokumentene vi hadde funnet og inkluderte litteratur som ble funnet utenom søkene. Dokumentsøket ble gjennomført høsten 2020.

Vi brukte søkeordene «mobbing» eller «bullying» sammen med begrepene «barnehage», «kindergarten», «preschool» og «early childhood education» i tittel, abstrakt, nøkkelord eller innhold. Der det var hensiktsmessig, for eksempel i Oria, brukte vi de norske begrepene «mobbing» og «barnehage». Det finnes en rekke andre begrep som ligger nær eller er delvis overlapper med begrepet av mobbing (for eksempel krenkelser; utestenging; negative handlinger på norsk og harassing/harassment, victimization, intimidation på engelsk). Det kunne selvfølgelig ha vært interessant å inkludere slike nærliggende begrep som søkeord, men tiden og ressurser til rådighet tillot ikke å bearbeide det mye større dokumenttilfang som en slik utvidelse ville ha medført. Senere i denne rapporten vil vi komme tilbake til de begrepsmessige utfordringer som også preger den inkluderte litteraturen.

⁹ 6 år om dataene skulle komme fra studier gjennomført før Reform 96

Antall treff

Det første søket i databasene ga mange treff på tema mobbing i barnehagen. I databasen Eric fant vi 254 bidrag, i Academic Search Premier 178 treff og i Skandinavisk forskning på barnehageområdet (nb-ecec.org) 7 treff. Databasen Oria ga over 12.000 treff da vi benyttet engelske søkeord, og i Google Scholar var antall treff flere titalls tusen. For å redusere den store dokumentmengden begrenset vi først søket i Oria ved kun å anvende de norske søkeordene «mobbing» og «barnehage(n)» og fikk da 129 treff. Samme begrensning ble foretatt i Google Scholar, der vi ved å benytte kun norske søkeord kunne redusere antall treff til 4230. Disse treffene ble scrollet igjennom basert på tittel. Utover disse, er også relevante dokumenter som ble oppdaget via henvisninger i bøker og referanselister inkludert.

Relevansen av dokumentene som ble funnet frem ble vurdert på grunnlag av tittel og sammendrag. Mange dokumenter forekom flere ganger og alle duplikater ble fjernet. På grunnlag av denne gjennomgangen ble 122 tekster vurdert som relevant og lagret i et felles bibliotek i EndNote. Etter fulltekstlesing av disse dokumentene vurderte vi det slikt at 93 av tekstene levde opp til alle inklusjonskriterier og disse danner grunnlaget for utarbeidelsen av denne kunnskapsoversikten. Disse dokumentene ble lest og vurdert av en av forfatterne og deretter diskutert i fellesskap gjennom en serie av nettbaserte møter.

Tabell 1. Oversikt over antall dokumenter i de ulike kategoriene.

Type dokument	Antall
Vitenskapelig tidsskriftsartikkel og kapitler i vitenskapelige antologier (fagfellevurdert)	17
Doktoravhandlinger og vitenskapelige monografier	1
Rapporter/FoU-rapporter	10
Lærebøker og kapitler i lærebøker (lærerutdanning), praksisrettete bøker og veiledninger	14
Styringsdokumenter og politiske dokumenter (Rammeplan (er); Lovforslag; NOU-er, Stortingsmeldinger, etc.)	12
Masteroppgaver	36
Artikler i fagtidsskrifter	3

Analyse

Denne kunnskapsoversikten vil gi en generell oversikt over hva som er skrevet rundt temaet mobbing i i en norsk barnehagekontekst og presenterer dermed en heller deskriptiv kartlegging av kunnskap som foreligger i dag. Ut fra rammene for dette prosjektet var det ikke mulig å gå i dybden og gjennomføre kritiske og sammenlignende analyser av materialet. Slike analyser vil kunne foretas i fremtiden på grunnlag av det samlede materialet.

Analyseprosessen som ligger til grunn for rapporten bygger på tematisk innholdsanalyse (Thagaard, 2018). Relevante dokumenter ble lest og informasjon lagt inn i skjema som viser tittel, problemstilling, metode/design, hovedfunn og fokus/nøkkelord. Et skjema ble utfyllt for hvert dokument, og deretter satt sammen i en tabell som ga oversikt i analyseprosessen, der fokus/nøkkelord var leserens koding av dokumentets innhold. Disse kodene ble oppsummert på tvers av de inkluderte 93 dokumenter. Kolonnen som tar for seg fokus/nøkkelord er leserens koding av dokumentets innhold. Disse kodene ble oppsummert på tvers av de inkluderte 93 dokumenter. Denne prosessen resulterte i identifikasjon av fire tematiske områder, som, slik vi ser det, karakteriserer hovedstrømningene i de siste årenes litteratur omkring mobbing i barnehagen. Den tematiske innholdsanalysen ble gjennomført i en kontinuerlig dialog mellom forfatterne av denne kunnskapsoversikten gjennom en rekke nettmøter. I neste kapittel presenteres funnene strukturert etter de fire tematiske områdene.

Funn

I dette kapitlet presenterer vi en tematisk organisert oversikt over funnene fra arbeidet med dokumentene som ligger til grunn for rapporten. Vi har kommet frem til fire tematiske områder knyttet til mobbing i barnehagen som danner grunnlaget for strukturen i dette kapitlet:

- Forståelser av mobbing i barnehagen
- Former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing
- Tiltak mot mobbing i barnehagen – forebygging
- Tiltak mot mobbing i barnehagen – håndtering

Forståelser av mobbing i barnehagen

I dette avsnittet viser vi først til ulike definisjoner av mobbebegrepet og beslektete begrep som krenkelse, utestengelse og begynnende mobbeatferd. Videre presenterer vi hovedtrekkene i forståelsen av mobbing slik det fremkommer av undersøkelser i ulike grupper (barnehageansatte, foreldre og barn).

Definisjon av mobbebegrepet

Forståelsen av mobbebegrepet i barnehagen er frem til i dag sterk preget av hvordan begrepet oppstod og ble diskutert i en skolesammenheng. Boge (2016) henviser til at mobbebegrepet, slik vi kjenner det i dag, først ble innført av svenske Peter-Paul Heinemann i 1969, og da i skolesammenheng. Når Heinemann navnga fenomenet mobbing, var det for å karakterisere uheldige situasjoner i skolegården, som fremstod som et problem for barna. Frem til da ble slike situasjoner sett på som herdende, og en naturlig del av forberedelsen til voksenlivet. Med tiltagende institusjonalisering av barnas oppvekst, endret forståelsen seg, og slike situasjoner ble etter hvert ansett som problematisk for barna (Boge, 2019). Siden den gang har oppmerksomheten på mobbing i skole, og senere i barnehage, bredt om seg, og den nordiske forskningen har inspirert forskere verden over. I Norge er det særlig forskerne Dan Olweus og Erling Roland som i de siste 30 år har hatt stor innflytelse på synet om mobbing. Økende utdanningspolitisk oppmerksomhet på tiltak mot mobbing skapte, ifølge Boge (2016), et gjensidig avhengighetsforhold, der forskerne presenterte såkalte mobbeprogrammer som igjen drev forskningen på feltet videre.

Vi har funnet flere vitenskapelige artikler, en doktoravhandling, bøker og masteroppgaver som i en eller annen form tar opp forståelsen av mobbebegrepet i en barnehagekontekst

(se for eksempel Boge, 2016, 2019; Cameron & Kovac, 2016, 2017; Idsøe & Roland, 2017; Lund & Helgeland, 2020; Lund, Helgeland, Kovac, Cameron, & Godtfredsen, 2019; Nome, 2014; Pettersen, 1997; Woll, 2018). En entydig og allmenn akseptert definisjon av mobbebegrepet synes likevel fortsatt å mangle. Vi ser i dokumentene at definisjoner av mobbing, som i utgangspunktet var formulert i en skolekontekst, også benyttes i barnehagen samtidig som en slik begrepsoverføring også problematiseres. Under presenteres fem av de mest vanlige definisjoner på mobbing i en kronologisk rekkefølge og dermed også gjenspeiler den historiske utviklingen av mobbeforståelsen i barnehagen:

Olweus (1992, s.17) sin definisjon inneholder som sentrale elementer gjentatte negative handlinger (over tid) som en person utsettes for og skiller i denne forbindelsen ikke mellom mobbing og plaging, nå sier han at «... en person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere personer». Denne definisjonen overtar eksempelvis Pettersen (1997, s. 39) i boken som kan betraktes som starten på diskusjon av mobbing i barnehagen i en norsk kontekst.

En noe bredere definisjon finner man hos Roland og Vaaland (2003, s. 8) som definerer mobbing med utgangspunkt i en skolekontekst, som «... langvarig vold, psykisk og/eller fysisk, rettet mot et offer og utført av enkeltpersoner eller grupper. Mobbingen forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom offer og plager, og at episodene gjentas over tid. Fysisk plaging, utestenging og erting er de vanligste formene for mobbing». I denne definisjon tas altså begrepet vold med som et sentralt moment og flere begrep, som i de norske styringsdokumentene sidestilles med mobbing, brukes som underkategorier av mobbebegrepet.

En nyere definisjon som tar utgangspunkt i behovet for å høre til i fellesskapet foreslås av Lund, Helgeland, Kovac, Nome, Cameron og Godtfredsen (2015, s. 45) som definerer at «... mobbing av barn og unge er handlinger fra voksne og/eller barn og unge som hindrer opplevelsen av å høre til, å være en betydningsfull deltaker i fellesskapet og muligheten til medvirkning». Her dreier det seg altså om et definisjonsforsøk hvor konsekvenser av handlinger er det avgjørende momentet. Uansett hvilke handlinger som ligger til grunn, når de medfører at barnet blir hindret i å føle tilhørighet, så dreier det seg om mobbing. I tillegg trekkes også voksne eksplisitt inn som aktører som kan utføre slike handlinger.

To danske forskere, Schott og Søndergaard, forstår mobbing som sosial eksklusjonsangst: *“Bullying is an intensification of the processes of marginalization that occur in the context of dynamics of inclusion/exclusion, which shape groups. Bullying happens when physical, social or symbolic exclusion becomes extreme, regardless of whether such exclusion is experienced and/or intended”* (Schott & Søndergaard, 2014, s. 13-14).

Denne forståelsen overtas i nyere tid også i en norsk kontekst av Lund og Helgeland (2020, s. 18). I denne definisjon finnes det ikke lenger aktører, men det snakkes om en intensivert marginalisering og ekstrem eksklusjon. Og det påpekes at hverken opplevelsen av eksklusjon eller intensjonene bak handlingene har noen relevans for å snakke om mobbing. Denne definisjon ser altså bort fra at handlende individer eller grupper (barn og voksne) er aktører i en sosial kontekst. Hverken deltakere, intensjoner eller tidsperspektiver (frekvens; varighet) av negative handlinger er ifølge denne forståelsen konstituerende faktorer for mobbing.

I de kartlagte dokumentene anvendes også andre begreper for å beskrive fenomenet. Rammeplanen for barnehagen benytter for eksempel *diskriminering, utestenging, mobbing, krenkelser og uheldige samspillsmønstre* (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 23) for å karakterisere et helt spektrum av uønskete handlinger og hendelser. I de neste avsnittene vil vi derfor gå kort inn på noen av disse begrepene som vi ser hyppigst blir brukt relatert til mobbing; krenkelse, utestengelse og begynnende mobbeatferd.

Krenkelse

I barnehagens rammeplanen (2017) og i den nylig reviderte barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), brukes begrepet krenkelse i sammenheng med mobbing. I grunnlagsdokumentet for arbeidet med barnehagemiljø, skolemiljø, mobbing og andre krenkelser blir begrepet krenkelser brukt som samlebetegnelse som omfatter mobbing, diskriminering og trakassering.

Krenkelser, også kalt krenkende ord og handlinger, er et samlebegrep for negative ord eller handlinger som barn og unge opplever som krenkende for hans eller hennes verdighet og integritet, eller som gjør at de føler seg ekskludert fra et fellesskap. Krenkelser kan ta ulike former. Begrepet omfatter alt fra enkeltstående ytringer eller handlinger til gjentatte episoder. Det omfatter bl.a. mobbing, vold, rasisme, trakassering og diskriminering. Krenkelser kan være direkte ord og handlinger, men også baksnakking, utfrysing, ryktespredning eller andre handlinger som gjør at barn og unge opplever utrygghet, ubehag eller ikke føler seg inkludert i fellesskapet. Det kan være barn, unge og voksne som krenker (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 7).

Elementene som nevnes i denne definisjonen finnes også i annen litteratur, som en betegnelse for negative erfaringer når barn blir holdt utenfor (Østrem mfl., 2009), eller som aggressiv atferd (Ribeiro & Zachrisson, 2019). I veilederen Barns trivsel - voksnes ansvar (Utdanningsdirektoratet, 2013) blir krenkelser omtalt som ubehagelige situasjoner, negativ samhandling, å bli ertet eller utestengt, negative handlinger, episoder, og negative handlingsmønstre. Vi kan lese at: «I hverdagen vil det iblant forekomme situasjoner som kan oppleves som vonde eller vanskelige for enkeltbarnet» (s. 4). Disse situasjoner kan for eksempel oppstå når barn krangler om leker eller blir involvert i konflikter om roller i lek. Barn opplever også å ikke få delta i lek eller å bli holdt utenfor fellesskapet. Disse situasjoner er eksempler på årsaker for at barn blir lei seg, opplever mistrivsel eller kjenner seg ertet, plaget eller utestengt. Det

understrekes at enkeltbarnets opplevelser av slike situasjoner er noe barnehagepersonalet må være oppmerksomme på og ta på alvor (Utdanningsdirektoratet, 2013).

I en ny Stortingsmelding, Meld. St. 6 Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO (2019-2020) poengteres det på den ene siden at mye har gått riktig vei i barnehagen når det gjelder tidlig innsats og inkludering, men at barnehagen likevel har store utfordringer å ta tak i; «Ikke alle barn og elever får den hjelpen de trenger. Disse barna og elevene kan oppleve at de ikke har det det godt og trygt i barnehagen eller på skolen, og at de ikke er en verdifull del av fellesskapet» (Meld. St. 6, 2019-2020, s. 9).

Et nytt moment, som nevnes i §41-43 i endringene til barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), er omtalen av voksne som krenker eller mobber barn. Lund mfl. (2015) og Obrestad (2018) viser til at voksne kan mobbe barn gjennom sin væremåte. Krenkelser og mobbing som utføres av voksne kan for eksempel være at voksne latterliggjør barna eller gir kjeft til barn i andres påhør (Lund & Helgeland, 2020). Obrestad (2018) påpeker at det er på tide at voksenrollen og voksnes handlinger overfor barn blir prioritert i arbeidet mot mobbing. I slike situasjoner kan kollegaer være vitner til handlingene, uten å gripe inn. Dette fremhever Lund og Helgeland (2020) som et tillitsbrudd mellom barn og voksne, der hensynet til barnas beste ikke blir tatt på alvor. Også når ansatte overlater leken til tilfeldigheter, kan det ifølge Pape (2020) skje at ansatte direkte eller indirekte bidrar til utestengelse og dermed krenkelse av enkeltbarn. Fravær av refleksjon eller mangel på mot til å gi tilbakemeldinger til kollegaer kan ifølge Pape (2020, s. 12) være årsaker til at uheldige samspillmønstre mellom voksne og barn befestes.

Utestengelse

I tråd med rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017), skal barnehagene arbeide aktivt med å fremme lek, omsorg og læring i et trygt og godt fysisk og psykososialt barnehagemiljø, noe som innebærer at alle barn opplever seg som del av fellesskapet.

Sandseter og Seland (2018) omtaler utestengelse eller ekskludering som en betydelig psykisk belastning for barn. I norske barnehager representerer frilek og vennskap viktige verdier, og barnehagene arbeider for at relasjonene mellom barn og voksne skal være gode (Sandseter & Seland, 2018).

Nergaard (2020a) beskriver barns opplevelse av avvisning fra jevnaldrende, der deres ønske om å leke og oppleve tilhørighet ikke blir møtt. Hun understreker betydningen av at ansatte er oppmerksomt tilstedeværende og tilgjengelig. Dette for å gi barna emosjonell og sosial støtte når de forhandler i lek og for å kunne legge til rette for deltakelse, og oppmuntre barna til empatiske uttrykk og fremme inkludering (Nergaard, 2020a). Fønnebø og Jernberg (2018) beskriver utestengelse som barns opplevelse av stadig å få et «nei» når det spør om å leke sammen med andre.

Når mobbing defineres som utestengelse sikter det til at barn ikke blir sett eller hørt når de er sammen med andre barn. Utestengelse som en form for mobbing kan ifølge Lund (2014) utløse eksklusjonsangst. Eksklusjonsangsten betraktes som den vesentlige drivkraften for å forklare hvorfor mekanismer for utestengelse av andre barn iverksettes, og dermed for at mobbing kan oppstå og at det etablerer seg som et uønsket sosialt mønster.

Forskningsrapporten Hele barnet - hele løpet; Mobbing i barnehagen (Lund mfl., 2015) fremmer en forståelse hvor utestengning blir kjernen i en mobbeforståelse som i nyere tid har fått stor oppmerksomhet og delvis er lagt til grunn for politiske dokumenter og styringsdokumenter.

Begynnende mobbeatferd

Idsøe og Roland (2017) innfører begrepet begynnende mobbeatferd på grunnlag av utviklingsmessige forhold som kjennetegner barn i barnehagealder. Begrepet «begynnende» skal signalisere at mobbing bør forstås og belyses på en annen måte i barnehagen enn i skolen. Barna i barnehagen er ikke nødvendigvis klar over hvilke negative virkninger deres handlinger kan ha på andre barn. Videre er det uttrykk for en aldersadekvat utvikling når barn i barnehagen prøver ut handlinger for å se hva disse handlingene utløser. Et eksempel, som Idsøe og Roland (2017) trekker frem, er at dersom et barn får en sosial gevinst i form av styrket tilhørighet eller popularitet som følge av en negativ handling, kan det være fristende å gjenta den, selv om ikke intensjonen er å gjøre noe vondt mot andre.

Dette kan føre til uheldige samspilsmønstre som utvikler seg til mobbing. Også Bratterud, Sandseter og Seland (2012) trekker frem at atferd som for eksempel å slå eller dytte ikke nødvendigvis er et uttrykk for mobbing, fordi slik atferd må sees i relasjon til barnas modenhet og den situative konteksten. Men, hvis de ansatte ikke griper tidlig inn overfor slike, i prinsipp utilsiktede, negative handlinger, kan mobbing etablere seg.

Barnets alder er en viktig forutsetning for dets utviklingsnivå, og begge forhold må tas hensyn til når mobbing i barnehagen skal forstås. Her er det altså intensjonalitetsaspektet som ligger til grunn for hvordan vi forstår barnets negative handlinger: *«Vi betrakter de negative handlingene som barna gjør i lys av mobbedefinisjonen, men «tolker» handlingene i henhold til barnets alder»* (Idsøe & Roland, 2017, s.22).

Fremstillingen så langt indikerer at det ikke finnes noen entydig bruk av mobbebegrepet. Derimot ser vi et begrepsmangfold, både når det gjelder de foreliggende forslag til begrepsforståelse, men også når det gjelder grensedragning til andre beslektete begrep. Mangel på en entydig definering av mobbebegrepet ser vi også i internasjonale diskusjoner rundt mobbing (Bistrong, Bradshaw, & Morin, 2016; Vlachou, Andreou, Botsoglou, & Didaskalou, 2011; Volk, Dane, & Marini, 2014). Uavhengig av de ulike mobbedefinisjoner er det i dag en større erkjennelse av at ulike former for negative handlinger assosiert med mobbing skjer blant barnehagebarn (Skoglund, 2020).

I de neste avsnittene presenteres ulike forståelser rundt mobbing i barnehagen.

Forståelser av mobbing i akademiske diskusjoner

Mobbing som begrep og fenomen blir fremdeles problematisert i akademiske diskusjoner, og det reises spørsmål om hvorvidt mobbing eksisterer i barnehagen og om små barn kan defineres som mobbere. I de siste årene har det kommet opp nye og alternative forståelser og tilnærminger. Nome (2014) oppsummerer hvordan forskning rundt mobbing har utviklet seg fra å handle om refleksjoner omkring mobberen og offerets psykologi, sett på som mer eller mindre statiske personlighetstrekk, til et mer nyansert syn der sosiologiske systemteorier og betydning av kontekst spiller en viktig rolle. Her handler mobbing mer om sosiale gruppeprosesser og posisjonering i barnegruppen, enn om spesifikke trekk ved det enkelte barn.

Flere forskere har tatt til orde for at man kan tilnærme seg fenomenet mobbing på to måter, med tyngdepunktet på henholdsvis individ eller sosiale prosesser (Boge, 2019; Lund & Helgeland, 2020; Nome, 2014). Helgesen (2014) mener at den individorienterte tilnærmingen ser aggresjon som en dominant faktor, mens den gruppeorienterte tilnærming er mer opptatt av hvordan mobbing er uttrykk for sosiale prosesser på avveie (Brodin, 2019). Historisk har den individorienterte retningen vært rådende fra 1970-årene (Lund & Helgeland, 2020). Nome (2014) betegner dette som det tradisjonelle synet på mobbing. Her tildeles barna som er involvert i mobbing roller som «mobber», «offer» og «tilskuer», og mobbingen forklares ut fra individuelle forutsetninger, samt at alle tiltak i hovedsak rettes mot enkeltbarnet (Lund & Helgeland, 2020, s. 16). Den individorienterte tilnærmingen til mobbing handler om at noen fysisk eller psykisk skader noen andre, at handlingene er intensjonelle, at de foregår og gjentas over tid, og at det er en ubalanse i maktforholdet mellom de involverte. Den individorienterte tilnærmingen samsvarer med Olweus sin forståelse av mobbing, som handlinger av aggressive individer, til dels forklart med problematiske hjemmeforhold og medfødte disposisjoner. På 1980 -1990 og til dels også 2000-tallet var det arbeidene fra Olweus og Roland som dominerte innen mobbeforskning, hvor oppmerksomheten i vesentlig grad var rettet mot mobbing i skolen. Ifølge Boge (2016) kan deres sterke posisjon ha skygget for alternative forståelser som fremhever kompleksiteten av mobbing.

Forståelsen rundt mobbing har derimot også blant disse pionerene endret seg over tid, og Roland gjennomførte undersøkelser som viste at Olweus sin individualpsykologiske tilnæringsmåte ikke var tilstrekkelig. I en mer sosialpsykologisk retning ble gruppe- og klasseklime viktige faktorer for forståelsen, forebyggingen og håndteringen av mobbing (Roland, 2007; Roland & Galloway, 2002). De siste tiårene har den sosiale tilnærmingen i økende grad gjort seg gjeldene. Denne forståelsen, samt eXubus forskning ved Århus universitet med forsker Søndergaard, har hatt betydelig innflytelse på diskusjonen rundt mobbing i barnehagen i Norge (Lund & Helgeland, 2020). Her sees mobbing som et uttrykk for angst for sosial ekskludering som oppstår når den sosiale tilknytningen til gruppen blir truet. Lund, Helgeland, & Kovac (2017) beskriver det på lignende vis, som at behovet for tilhørighet kan knyttes til mobbing, fordi mobbing ofte innebærer at noen blir holdt utenfor fellesskapet og frarøvet følelsen av å høre til. Mobbing blir dermed et fenomen som alle barn kan oppleve i bestemte gruppekontekster og ifølge Boge (2019) betraktes det dermed ikke lenger som avvikende atferd.

Brodin (2019) viser til barns rett til et trygt psykososialt miljø der leken skal gi plass til vennskapetablering, fritt for krenkende hendelser og preget av tilgjengelige, omsorgsfulle voksne, og mener derfor at den sosiale tilnærmingen til mobbing bør være den rådende i barnehagen. I de nyere styringsdokumentene (se for eksempel Utdanningsdirektoratet, 2017) refereres det i overveiende grad til mobbing som et sosialt fenomen og hvordan et godt psykososialt miljø kan bidra til endringer når mobbing har blitt et problem, men også i forebygging.

Individorientert og gruppeorientert tilnærming til mobbing blir ofte satt opp mot hverandre i akademiske barnehagediskusjoner. Ifølge Boge (2016) kan mobbing imidlertid skyldes både problematiske oppvekstvilkår og medfødte aggressive disposisjoner og sosiale gruppedynamikker og omgivelser. Det er derfor grunn til å tro at de to tilnærmingene ikke trenger å utelukke hverandre, men at begge retninger kan hensyntas i en helhetlig forståelse av mobbing i barnehagen.

Barnehageansattes forståelse

Mange av dokumentene som inngår i denne kunnskapsoversikten omhandler de ansattes forståelse og oppfatning av mobbing i barnehagen (Birkeland, 2016; Botkiewicz, 2019; Cameron & Kovac, 2016, 2017; Helle, 2017; Losnegård, 2011; Lund mfl., 2015; Obrestad, 2018; Pynten, 2018; Pålerud, 2004; Rege, 2010; Rishovd, 2010; Røv, 2018; Sørnes, 2017; Woll, 2018). Det er i all hovedsak barnehagelærere (tidligere: førskolelærere) som er informanter. Disse innehar som regel en minst treårig høyere utdanning og gjerne stillinger som styrere, pedagogiske ledere eller barnehagelærere.

Barnehageansattes forståelse av mobbing viser seg å være et tema som er interessant for mange av landets mastergradsstudenter, og vi finner mange masteroppgaver skrevet om temaet de siste årene. Flertallet av disse studiene er kvalitative intervjuundersøkelser. Røv (2018) undersøker mobbebegrepets plass i barnehagen i sin masteroppgave, og finner at de ansattes forståelse av mobbing har betydning for hvordan mobbesituasjoner blir håndtert. Dette synes særlig interessant ettersom flere av masteroppgavene avdekker ansatte som opplever å ha for lite kunnskap om mobbing i barnehagen (Hauge, 2012; Rishovd, 2010; Strand, 2019). Hauge (2012) finner at de ansattes kunnskap i større grad er erfaringsbasert enn teoribasert, og mener at dette kan være en grunn til at mobbing ikke oppdages i barnehagen før den har nådd en alvorlig grad. Flere av studiene viser at mobbing ikke har vært et sentralt tema i barnehagelærerutdanningen (Rishovd, 2010; Strand, 2019). Birkeland (2016) og Sørnes (2017) konkluderer med at kompetanseheving hos personalet kan være viktig for at ansatte skal kunne håndtere mobbesituasjoner i barnehagen.

Flere undersøkelser viser at det finnes ulike forståelser av mobbing i personalgruppen, også innad i samme barnehage (Birkeland, 2016; Botkiewicz, 2019; Rege, 2010). Pålerud (2004) fremhever i en fagartikkel at bruken av mobbebegrepet i barnehagen fremstår endimensjonalt og at mange ansatte synes det er vanskelig å kjenne igjen innholdet av fenomenet i praksis. Hun sier seg enig i at barnehagen ikke bare er et sted for glede, humor og overskudd, men også en arena hvor mennesker lever ut sin sorg og sitt sinne. Imidlertid er hun usikker på om det å tolke småbarns atferd som mobbing er hensiktsmessig. Også i Birkeland (2016) sin masteroppgave stiller barnehageansatte seg undrende til om begrepet mobbing er dekkende for negativ atferd som kan observeres blant barnehagebarn. Rege (2010) viser til at ansatte som synes mobbebegrepet kan være vanskelig å forstå, gjerne forklarer barns atferd ut ifra deres utviklingsnivå, fremfor å betegne det for mobbing. Også Heggøy (2020) trekker i sin masteroppgave frem funn som viser at barnehageansatte oppfatter begrepet mobbing som litt for hardt til å bruke på små barn som er i starten av sin sosiale utvikling. Pålerud (2004) mener også at det å bistå barna i konflikter, takle avvisning og nederlag, mestre situasjoner, justere atferd, utvide barnas lekerepertoar og uttrykksformer er del av vanlig praksis i barnehagehverdagen.

Flere av masteroppgavene viser til barnehageansatte som forteller at de ser på konflikter mellom barn som en naturlig, harmløs og nødvendig del av barns samspill og uttrykksformer (Botkiewicz, 2019; Røv, 2018). Samtidig, poengterte ansatte at dersom konflikthendelsene varte over lengre perioder, kunne det forstås som mobbing, og være et skalkeskjul for noe mer alvorlig, som for eksempel når barn med vilje fryser ut et annet barn fra leken (Røv, 2018).

I Botkiewicz (2019) sin masteroppgave forklarer de ansatte barnehagebarns mobbing som systematiske handlinger, intensjoner og skjeve maktforhold, eller som krenking over tid, der ekskludering blir spesielt trukket frem. Utestenging blir også ofte nevnt (Hansen, 2016; Helle, 2017), og ansett som alvorlig hvis det stadig er det samme barnet som opplever å stå utenfor fellesskapet. Helle (2017) og Røv (2018) finner at hvis mobbesituasjoner i barnehagen likestilles eller forveksles med for eksempel erting eller konflikt, kan slike situasjoner lett bli oversett eller ignorert.

Negativ atferd er også et begrep som ofte brukes av barnehageansatte når de definerer mobbing (Pynten, 2018; Woll, 2018), selv om flere mener negativ atferd ikke nødvendigvis alltid er ensbetydende med mobbing, og stiler spørsmål ved graden av bevissthet som ligger til grunn for denne atferden på barnas side.

Selv om studiene viser noe ulike forståelser over hva barns mobbing er, så er det flere som mener mobbebegrepet har sin plass, også i barnehagen. De barnehageansatte etterlyser derimot flere møter og diskusjonsforum der de kan reflektere og forstå mobbebegrepet i fellesskap, og slik kunne skjerpe blikket for å oppdage mobbing (Strand, 2019). Dette samsvarer med Kristensen (2008) som i sin masteroppgave dokumenterer hvordan dialog rundt mobbebegrepet er en nødvendig forutsetning for å kunne arbeide på en god måte mot mobbing. Også Birkeland (2016) finner i sin masteroppgave at en bevisst forståelse av mobbebegrepet blant barnehageansatte kan bidra til å vise alvoret i en oppstått situasjon, noe som igjen kan medføre at personalet arbeider mer effektivt og målrettet med mobbing i barnehagen. Birkeland (2016) mener at det kan være viktig å erkjenne at mobbing forekommer i barnehagen, for å kunne forhindre at det skjer og at atferden videreføres til skolen.

De refererte studiene viser til store variasjoner i barnehageansattes forståelse av mobbing, både når det gjelder om mobbing finnes i barnehagen og hvordan mobbing kan forstås. Mye tyder på at barnehageansatte selv opplever at de har for lite kunnskap, at det er et tema som ikke er belyst nok i barnehagelærerutdanningen og at en kompetanseheving rundt tema er en viktig forutsetning for å se, oppdage og ta tak i mobbing i barnehagen på en god måte.

Foreldrenes forståelse

I henhold til rammeplanen har barnehagen ansvaret for å legge til rette for et godt foreldresamarbeid og ivareta foreldrenes rett til medvirkning (Kunnskapsdepartementet, 2017). Allerede i heftet «Mobbing i barnehagen» oppfordret Barne- og familiedepartementet (2004) at barnehagen sammen med barnas foreldre skal øke bevisstheten om mobbing. Det å etablere en felles forståelse av fenomenet mobbing blant foreldre og barnehageansatte anses som sentralt i arbeidet med å sikre barns beste i barnehagen (Cameron & Kovac, 2017; Lund, Helgeland, Kovac, Cameron & Godtfredsen, 2019). Øvre (2013) finner imidlertid i sin masteroppgave at foreldrenes engasjement i barnehagen er svært varierende når det gjelder mobbing.

Det finnes noe forskning i en norsk barnehagekontekst som ser på foreldres forståelse av mobbing. Disse studiene har gjerne en komparativ tilnærming til foreldrenes og barnehageansattes oppfatninger (Cameron & Kovac, 2016; Cameron & Kovac, 2017; Lund mfl., 2019). Lund mfl. (2019) sammenlignet holdninger og verdier blant ansatte og foreldre knyttet til forståelsen av mobbing i barnehagen. De finner relativt stor enighet om følgende påstander: førskolebarn er intensjonelle, men intensjonalitet er ikke et nødvendig krav for å definere mobbing, enkelthendelser kan også kalles for mobbing, subjektive opplevelser er viktigere enn objektive faktorer, mobberen kan også bli betraktet som offer i barnehagekonteksten og at mobbing i hovedsak er en individuell atferd. Når det gjelder barns alder og mobbing, er 60% av foreldre og ansatte tilsynelatende helt uenige i at barna må nå en viss alder før atferden kan kalles mobbing. Lund mfl. (2019) konkluderer med at foreldre og ansatte synes å være enige om at mobbing finnes i barnehagen og at bruken av mobbebegrepet er meningsfullt.

Cameron & Kovac (2016, 2017) har undersøkt og sammenlignet 141 foreldres og 81 barnehageansattes oppfatninger av ulike dimensjoner knyttet til mobbing i barnehagen. Deres studie viser at de ansatte i større grad enn foreldrene mener at mobbing skjer i barnehagen, men rapporterer om lav svarprosent, der hele 22 % av foreldrene ikke responderte på dette spørsmålet. Blant foreldrene var det 11% som svarte at de ofte var vitne til mobbing i barnehagen, mens 22% av de ansatte mente det samme. I samme studie var foreldrene usikre når det gjaldt spørsmål om barnehagens ferdigheter til å følge opp mobbing, men samtidig uttrykte de tillitt til barnehagens generelle kompetanse. Likevel var en betydelig andel av foreldrene usikre med tanke på barnehagenes evne til å møte mobbing. På tre spørsmål om håndtering, forebygging og oppfølging av mobbing svarte henholdsvis 32%, 30% og 58% «vet ikke» (Cameron & Kovac, 2017). Lund mfl. (2019) finner at foreldre har høy tillit til at ansatte i barnehagen håndterer konflikter blant barna på en adekvat måte.

De kartlagte studiene viser at det er flere av spørsmålene foreldre unnlater å besvare. Foreldre er som oftest kun til stede i barnehagen ved hente- og bringesituasjoner, og foreldre opplever lite grunnlag for å kunne besvare spørsmålene om hvorvidt mobbing skjer, hvis de selv ikke har vært vitne til det.

Barns forståelse

Barns opplevelse og forståelse av mobbing i barnehagen har fått lite oppmerksomhet i dokumentene. Til en viss grad synes det forståelig, siden det kan settes spørsmålstegn ved om barna har de forutsetningene som kreves til å forholde seg til dette begrepet. Marthinsen (2018) viser imidlertid i sin masteroppgave til at det finnes indikasjoner på at barna i barnehagen har kunnskap om fenomenet, når de beskriver mobbing som erting og utestengning fra leken i barnehagen. Barna ga i denne undersøkelsen uttrykk for at de hadde sett barn som ikke hadde noen å leke med, og de uttrykte at de var redde for å bli utestengt fra leken. Vi har også funnet flere norske studier som ser på barnas perspektiv på beslektede begreper, som for eksempel ekskludering, sosial avvisning og plaging (Sandseter & Seland, 2018; Helgeland & Lund, 2016; Nergaard, 2020a).

Helgeland og Lund (2016) undersøkte hvordan barna forstår mobbing som begrep og handling. Omtrent halvparten av barna definerte mobbing som «slemme ting», og eksemplene som ble trukket fram var banning (det å kalle noen for drittsekk, dust eller dumming), å sparke eller å slå. I barnas beskrivelser likestilles ofte mobbing og erting, men flere av barna fortalte også at mobbing var enda slemmere enn erting.

Barn frykter å bli ekskludert fra leken, og opplever denne eksklusjonen som mobbing (Lund & Helgeland, 2016; Skoglund, 2020). Nergaard (2020a) mener at avvisning fra jevnaldrende i barnehagen må bli anerkjent som et gjennomgripende negativt sosialt fenomen, fordi barna har et eksistensielt behov for å høre til og bli anerkjent for den de er. Barnas iboende motivasjon for å høre til en sosial gruppe og oppnå gjensidig anerkjennelse står i kontrast til det å bli avvist fra jevnaldrende i barnehagen. Lund og Helgeland (2016) viser at vennskap og lek blir nevnt som aller viktigst når barn selv uttaler seg om deres ønsker og forventninger til barnehagen.

Sandseter og Seland (2018) mener imidlertid at det å bli avvist også er en uunnngåelig del av barnas interaksjoner i jevnaldregruppen. Avvisning fra jevnaldrende representerer likevel en fundamental psykologisk tilstand der frarøvelsen av opplevelsen av tilhørighet medfører en relasjonell devaluering (Nergaard, 2020a; Stenseng mfl., 2015). Sandseter og Seland (2018) henviser til at negative sosiale relasjoner mellom barna i barnehagen er relatert til opplevelsen av å bli plaget. De ser også en forbindelse mellom det å oppleve plaging og det at ansatte i barnehagen kjefter på barna og har lite tid til dem. Sandseter og Seland (2018) påpeker at dette forholdet kun bør tolkes med forsiktighet. Det kan imidlertid nevnes at funnene i en nyere dansk studie peker i samme retning (Børns Vilkår, 2020). Videre har barnas opplevelse av plaging sammenheng med at de erfarer barnehagen som kjedelig, at barna snakker stygt eller uvennlig med hverandre, at de savner foreldrene og at ansatte er opptatte og har liten tid til dem (Sandseter og Seland, 2018).

Studiene som tar for seg barns egne forståelse av mobbing er svært relevante og viser at barn særlig peker på utestengning og avvisning fra leksituasjoner når de snakker om hvordan de forstår mobbing og at atferden som de oppfatter som mobbing både kan være fysisk og verbal.

Også mengden av forskning i ulike grupper varierer, det er særlig foreldrenes og barns forståelse som har fått lite oppmerksomhet. Interessant synes også at det mange masteroppgaver som undersøker barnehageansattes forståelse av mobbing. Flere av masteroppgavene påpeker at temaet mobbing i liten grad har blitt tatt opp i barnehagelærerutdanningen og de ansatte etterlyser mer kompetanse rundt tema for å kunne ta tak i problematikken på en god måte.

Former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing

I dette avsnittet presenterer vi ulike kategoriseringer av mobbing slik de kommer frem i de inkluderte bidragene. Videre har vi sammenstilt kunnskap som omhandler utbredelse av mobbing i barnehagen, samt hvilke følger det å bli mobbet i barnehagen kan få, videre i skolen og voksenlivet.

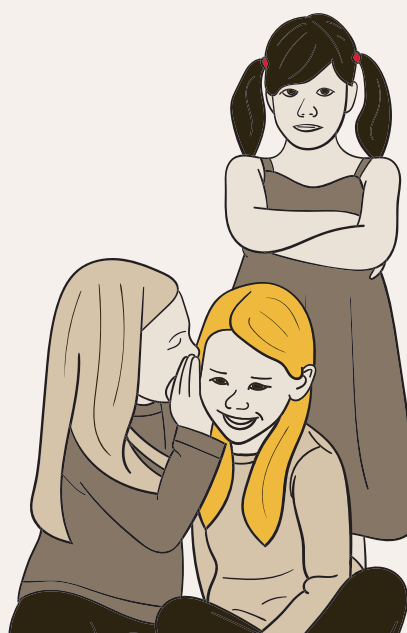
Former for mobbing

Grunnlagsdokument, som er en felles nasjonal plattform for arbeidet med barnehage-, skolemiljø, mobbing og andre krenkelser (Utdanningsdirektoratet, 2017), henviser til at det er ulike måter å kategorisere mobbing på, og trekker frem direkte og indirekte mobbing. Direkte mobbing omfatter handlinger som for eksempel dytting, spyting og skriftlig eller muntlig trakassering. Direkte mobbing beskrives som om handlinger rettet mot en person som man ønsker å skade, hvor mobberens identitet som regel er synlig. Indirekte mobbing kan for eksempel omfatte spredning av falske eller sårende rykter om en annen person. Indirekte mobbing, gjør det vanskeligere for personalet å oppdage de som utøver mobbing, og at de dermed forblir uidentifisert.

En annen måte å kategorisere mobbing på er å skille mellom fysisk, verbal, relasjonell, og digital mobbing (Idsøe & Roland, 2017; Utdanningsdirektoratet, 2017). Fysisk mobbing innbefatter handlinger som å slå, sparke, lugge, dytte eller holde fast andre. Verbal mobbing omfatter ulike språklige ytringer som å si stygge ting til andre. Relasjonell mobbing sikter til å ekskludere andre, baksnakke eller spre rykter. Digital mobbing, altså negative ytringer i form av tekst og bilder som foretas ved hjelp av ulike former for digitale teknologier, er sannsynligvis mindre relevante for barnehagekonteksten (Idsøe & Roland, 2017; Utdanningsdirektoratet, 2017).

En tredje måte å kategorisere mobbing på er, ifølge Helgesen (2014), å skille mellom fysisk, verbal og indirekte mobbing. Her blir fysisk mobbing beskrevet som å puffe, slå, sparke eller kaste stein på en annen. Verbal mobbing beskrives som trusler om fysiske angrep. Indirekte mobbing representerer en mer sofistikert form for mobbing fordi det utføres ekskluderende handlinger overfor en annen, uten at den som utfører handlingene kan umiddelbart identifiseres. Indirekte mobbing kan, som allerede nevnt, være å fortelle løgner om en annen som ønskes ekskludert, bli venn med en annen som hevner, eller forsøke å skape allianser som går på kostnad av andre (Helgesen, 2014).

Ut fra de kartlagte dokumentene, ser vi ingen entydig og allmenn akseptert kategorisering av ulike former for mobbing. Det er verdt å merke seg at ulike kategorier defineres mest gjennom eksempler for ulike negative (språk-) handlinger. Likevel er det noen grunnleggende og delvis overlappende dimensjoner som finner anvendelse i kategoriseringsforslagene. En dimensjon handler om mobbing som fysisk eller verbal prosess. En annen om den er åpenlyst eller skjult. En tredje og noe mindre entydig dimensjon er om mobbingen er direkte rettet mot en person eller om den foregår indirekte (bak ryggen) ved å benytte seg av relasjonelle prosesser som utestengelse og baksnakking. Kriterier som er kjent fra mobbeforståelsen på skolefeltet, slik som gjentakelse, intensjon og maktforskjeller, nevnes i liten grad i de kartlagte dokumentene. Dette kan tyde på at den barnehagerelaterte diskusjonen viser noen grunnleggende ulikheter til diskusjonen på skolefeltet.

Utbredelse av mobbing

Flere undersøkelser i barnehagen (Alsaker, 1997; Gulbrandsen & Sundnes, 2004; Lund mfl., 2015; Søbstad, 2004; Tikkanen & Junge 2004; Utdanningsdirektoratet, 2017) viser at det forekommer handlinger i barnehagen som kan ses på som mobbing, og at forekomsten er sammenlignbar med småskoletrinnet. Wendelborg (2017) finner at 6,3% av elevene opplever at de blir mobbet på en eller annen måte av medelever eller voksne i skolen. Den nyeste elevundersøkelsen fra 2019/20 indikerer at 6% av elevene er utsatt for mobbing, og dermed at andelen synes å være relativt stabil (Wendelborg, 2020).

For barnehagekonteksten foreligger det fortsatt ikke samme type data som for i skolen. Både Helgesen (2014) og Idsøe og Roland (2017) mener at man må gå utenfor de nordiske land for å finne storskalaundersøkelser om forekomsten av mobbing i barnehagen. De fleste av de norske studiene bygger på foreldrenes og barnehageansattes oppfatning av forekomsten av mobbing og kun noen få har også barn som informanter (Bratterud, Sandseter & Seland, 2012; Fladset- Skorve, 2014; Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Gulbrandsen & Sundnes, 2004; Helgeland & Lund, 2016; Midtsand mfl., 2004; Sandseter & Seland, 2018).

Den første undersøkelsen om utbredelse av mobbing i norske barnehager ble gjennomført av Alsaker (1997), hvor 10- 20% av barna i alderen 5-7 år oppga at de opplever mobbing flere ganger i uka.

Dette samsvarer med funnene til Midtsand mfl. (2004) som rapporterer at mellom 10-20% av barna i 4-5 årsalderen opplever mobbing i barnehagen én gang i uken eller oftere.

I rapporten «Kvalitet i barnehager» (Gulbrandsen & Eliassen, 2013) vises det til datainnsamlinger fra 2004, 2008 og 2012 hvor blant annet styrernes oppfatning av forekomst av mobbing ble etterspurt. På spørsmålet «Har du i løpet av det siste året opplevd mobbing mellom barn i barnehagen?» svarer de fleste styrerne at mobbing har forekommet, men kun svært sjelden (henholdsvis 68% i 2004, 58% i 2008, og 60% i 2012). I 2004 og 2012 svarte en av fem styrere (22%) at mobbing aldri forekommer, i 2008 er det nesten en av tre styrere (30%) som mener mobbing aldri forekommer. Andelen av styrere som mener mobbing forekommer jevnlig varierer noe, fra 7% i 2004, til 9% i 2008, og ligger på 9% også i 2012. Gulbrandsen & Eliassen (2013) mener at det er alvorlig at nesten hvert tiende styrer oppgir at mobbing forekommer jevnlig i deres barnehage og krever at det bør rettes mer oppmerksomhet mot temaet. De etterspør flere undersøkelser og mener at forekomsten av mobbing bør rapporteres fra flere aktører for å kunne få et klarere bilde av problemet i barnehagen. Konklusjonene fra denne studien har sannsynligvis påvirket de politiske prosessene som ligger bak aktivitetsplikten.

Bratterud mfl. (2012) undersøkte trivselen blant de eldste barnehagebarna, og finner at om lag 10% forteller at de blir plaget ofte, og mellom 40-50% oppgir at de blir plaget noen ganger. Sandseter og Seland (2018) avslørte for samme aldersgruppen (4-6 år) at mellom en tredjedel til over halvparten av barna opplever barnehagen som «bare OK» eller «ikke god i det hele tatt».

En studie til Lund og Helgeland (2016) retter oppmerksomheten mot barns erfaringer med å bli ekskludert eller ikke å bli inkludert i leken. Forfatterne estimerer at omtrent 12%, eller 1-2 barn i hver barnegruppe, systematisk blir ekskludert fra leken, og at dette blir oversett både av barna og av de ansatte i barnehagen (Helgeland & Lund, 2016). Også Høyby og Trolle (2012) stadfester på grunnlag av observasjoner at enkelte barn kan nesten daglig blir holdt utenfor leken.

Undersøkelser hvor foreldre og barnehageansatte ble spurt om utbredelsen av mobbing i barnehagen viser ofte varierende resultater for disse to gruppene. Fladset-Skrove (2014) benytter data fra forskningsprosjektet Tidlig trygg i Trondheim (TtiT) i sin masteroppgave hvor hun undersøker barne-, foreldre- og barnehagerapportert viktigmisering i et representativt utvalg av 4 åringer. Hun knytter begrepet viktigmisering til offerrollen i en mobbesituasjon. Resultatene viser at henholdsvis 18.8% av barna, 10.7% av foreldrene og 5.2% av de ansatte mener at barna opplevde viktigmisering. I en studie av Cameron og Kovac (2016) rapporteres det at 11% av foreldrene og 22% av de ansatte sier at de ofte er vitner til mobbing. Videre er 49% av foreldrene og 67% av de ansatte uenig i påstanden at mobbing er fraværende i barnehagen (Cameron & Kovac, 2016). I en nyere studie finner Lund, Helgeland, Kovac, Cameron og Godtfredsen (2019) at foreldre i større grad enn barnehageansatte mener at mobbing blant barn forekommer i barnehagen. Det var 49% av foreldrene og 32% av de ansatte som svarte at mobbing er noe som kan gjenkjennes i det daglige.

Resultatene i de nevnte undersøkelsene viser store variasjoner rundt forekomsten av mobbing i norske barnehager (fra 6%-20%). Undersøkelsene bruker imidlertid forskjellige begreper, ulike informantgrupper og innsamlingsmetoder, noe som kan være en mulig forklaring for variasjonen i funnene. De norske undersøkelsene indikere likevel at utbredelsen av mobbing i barnehagen er sammenlignbar med resultater fra internasjonal forskning. Vi kan konkludere med at mobbing forekommer og at det forekommer forholdsvis jevnlig. De varierende resultatene på at det er behov for flere, og større undersøkelser som kan bidra til å bringe fram oppdatert og valid kunnskap om utbredelsen av mobbing i norske barnehager og at et entydig begrepsbruk vil bidra til å styrke validiteten av fremtidige studier. Et annet moment som er verdt å merke seg er at de kartlagte dokumentene i vesentlig grad retter oppmerksomheten mot utbredelsen av mobbing blant de eldste barna, mens få undersøkelser også inkluderer de yngste barna i barnehagen (se for eksempel Lund mfl., 2019).

Konsekvenser av mobbing

I gjennomgangen av litteratur som omhandler konsekvenser av mobbing i barnehagen refereres det som oftest til konsekvenser for det enkelte barn; som lav selvoppfatning, dårlig trivsel og psykisk helse, både i nåtid og gjennom hele livet, samt svekket livsmestring. Grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) viser til at følgene kan være langtidsvirkende og gi senskader for barna, og som eksempler nevnes skolevegring, lave prestasjoner på skolen, depresjon, angst, psykosomatiske symptomer og posttraumatiske stresslidelse (PTSD). Ifølge Idsoe, Dyregrov, og Idsoe (2012) har 41% av jentene og 28% av guttene som ble mobbet traumeskårer som tilsvarer posttraumatisk stress. Konsekvensene av mobbing handler altså ikke bare om hvordan barn påvirkes i barnehagen og etter hvert i skolealder, men også om hvordan hele livsløpet til barnet kan påvirkes negativt av mobberfaringer (Lund & Helgeland, 2020).

Lund, Helgeland og Kovac (2017) ser i sin studie at summen av barns erfaringer med mobbing og kvaliteten på sosiale relasjoner, kan være avgjørende for barnas livskvalitet og livsmestring. Livsmestringsbegrepet står sentralt i rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017), der det å fremme barns fysiske og psykiske helse defineres som en sentral oppgave for barnehagens virksomhet. Pivic (2014) peker i sin masteroppgave på at negative sosiale erfaringer kan få konsekvenser for barn og unges livsmestring og psykiske helse gjennom hele livet.

Også Nergaard (2020a) knytter negative erfaringer fra sosiale samspill til risiko for å utvikle psykisk uhelse og til økt sårbarhet i fremtidig samhandling med andre. Hun mener at erfaringer med å bli avvist vil manifestere seg i barnas emosjonelle kunnskap og påvirke deres selvoppfatning. Ikke bare påvirker avvising barnas selvoppfatning negativt, men den øker også barnas sårbarhet for fremtidige negative erfaringer sammen med jevnaldrende.

Flere viser til at erfaringene barnet gjør gjennom oppveksten, transformeres til generaliserte erfaringer som barnet tar med seg videre i livet (Jørgensen, 2018; Lund, Helgeland & Kovac, 2017; Lund & Helgeland, 2020). De generaliserte erfaringene er summen av hvordan barna blir møtt av andre barn og voksne på alle arenaer de befinner seg, og disse erfaringene blir en viktig del av den totale selvforståelsen til barn og unge. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) peker på at barnehagen skal være et trygt, men samtidig utfordrende sted der barna kan prøve ut ulike sider ved samspill med andre. Dette relateres til livsmestringsbegrepet, som blant annet innebærer å kunne mestre motgang og håndtere utfordringer.

I tillegg til de allerede nevnte konsekvenser, blir utvikling av angst og sosial skamfølelse trukket frem som potensielle følger av mobbing. Lund og Helgeland (2020) viser til at det å bli utsatt for krenkelser kan knyttes til utviklingen av sosial skamfølelse, hvor skam knyttes opp mot psykiske helseplager. Skamfølelsen handler om følelsen av å ikke være god nok og ikke ha verdi. Slike følelser kan bidra til at barna unnlater å være aktive deltakere i det sosiale fellesskapet (Lund & Helgeland, 2020). Også Wichstrøm, Belsky, & Berg-Nielsen (2013) ser mobbing fra jevnaldrende som en risikofaktor for utvikling av angstlidelser. Dette samsvarer med Idsøe og Roland (2017) som henviser til at konsekvensene av å bli utsatt for mobbing kan gi fysiske symptomer som vondt i magen, hodet eller psykiske symptomer som å føle seg trist og deprimert, redd og engstelig. De viser til at noen barn som blir utsatt for mobbing kan utvikle vegring for å gå i barnehagen, utvikle bråkete og utagerende atferd eller underkaste seg andre. Dette kan føre til lav selvfølelse og vanskeligheter med å skaffe seg venner. Slik kan en begynnende «offerrolle» manifesteres og bli stabil (Idsøe & Roland, 2017).

Konsekvensene av mobbing mange, og alvorlige for enkeltindividet. Samtidig dreier det seg mest om antakelser, og det finnes foreløpig lite forskningsbasert kunnskap som kan dokumentere følgene mobbing har for de yngste barn (se for eksempel National Academies of Sciences, Engineering and Medicine, 2016, kap 4).

Tiltak mot mobbing i barnehagen – forebygging

Forebygging innebærer å jobbe i forkant for å hindre at mobbing oppstår. Forebygging står sentralt i barnehagens styringsdokumenter (for eksempel Kunnskapsdepartementet, 2017) og i en rekke av de andre dokumentene som har blitt gjennomgått (for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Lund, 2014; Midtsand mfl., 2004). Temaet har også blitt tatt opp i flere masteroppgaver de siste årene (Alfsvåg, 2017; Birkeland, 2016; Bjørseth, 2013; Heggøy, 2020; Ness, 2020; Norderhus, 2012; Pynten, 2018; Thun, 2014).

Å forebygge eller å fremme – to sider av samme sak?

Styringsdokumentene benytter to begreper for å beskrive den preventive innsatsen mot mobbing; å forebygge og å fremme. Disse begrepene kan forstås på en noe ulik måte. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) understreker at barnehagen skal forebygge krenkelser og mobbing. Samtidig skal rammeplanen fremme vennskap og fellesskap, læring, danning, omsorg og lek. Hvert av disse områdene kan bidra til eller være del av å forebygge mobbing. Prop. 96 L, (2019-2020) benytter begrepene forebygging og å fremme på noe en annerledes måte når det poengteres at barnehagene skal arbeide forebyggende for å fremme et trygt og godt barnehagemiljø.

Barnehagelovens §41 slår fast at barnehagen skal forebygge tilfeller hvor barna ikke har et trygt og godt barnehagemiljø ved å arbeide kontinuerlig for å fremme helsen, trivselen, leken og læringen til barna. Dette aspektet understrekes også i grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017), som tydeliggjør at en forutsetning for å sikre et helhetlig arbeid mot mobbing, er at det jobbes på tre nivåer;

- 1) fremme trygge og gode barnehagemiljø,
- 2) forebygge mobbing og krenkelser,
- 3) håndtere mobbing og andre krenkelser.

Det skilles altså mellom forebygging av mobbing på den ene siden, og å fremme et trygt og godt barnehagemiljø på den andre, og at disse to prosessene står i et sirkulært forhold til hverandre. Det å fremme trygge og gode barnehagemiljø handler om det samlede personalets kompetanse for å skape slike miljøer. Dette kan forstås som et universelt tiltak, som er en sentral del av det ordinære pedagogiske tilbudet. Derimot er ikke dette spesifikt rettet mot mobbing og krenkelser.

Når grunnlagsdokumentet beskriver forebygging av mobbing, understrekes det at personalet må ha kunnskap om årsaker til mobbing og strategier for at mobbing ikke skal skje. Kompetanse om mobbing betraktes dermed som vesentlig mobbeforebyggende.

Når barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), beskriver forebygging av mobbing handler dette om å fremme helsen, trivselen, leken og læringen til barna, som er en del av det ordinære pedagogiske arbeidet i barnehagen. Vi vil i det følgende benytte forebyggingsbegrepet på en bred måte, som omfatter både det å fremme, altså barnehagens generelle pedagogiske virksomhet, og å forebygge, det vil si pedagogiske prosesser som har en innholdsmessig orientering mot å forhindre uønskete handlinger, hendelser og situasjoner. Dette gjør vi på bakgrunn av at flertallet av de gjennomgåtte dokumentene kun benytter begrepet forebygging, og tilsynelatende ikke skiller mellom forebygging og å fremme. Det er likevel interessant å merke seg at de områdene som beskrives som forebyggende i forsknings- og faglitteraturen, først og fremst tilknyttes til det å fremme et trygt og godt barnehagemiljø og i mindre grad mot forebygging av mobbing og krenkelser. Personalets nødvendige kompetanse om mobbing, og om spesifikke mobbeforebyggende tiltak, får mindre oppmerksomhet i de politiske dokumentene.

Områder for forebygging av mobbing

Det er flere områder som blir nevnt under forebygging av mobbing i styringsdokumentene og veiledere til barnehagen. Barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), §41 krever at personalet skal forebygge tilfeller der barn kan komme i en situasjon hvor de ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, ved å fremme deres helse, trivsel, lek og læring. Lovfesting av nulltoleranse mot mobbing og krenkelser kan også forstås i et forebyggende perspektiv. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) er således allerede i tråd med lovendringen når den fremhever at personalet skal fremme vennskap og fellesskap, læring, danning, omsorg og lek, selv om dette ikke knyttes spesifikt opp mot forebygging av mobbing.

Prop. 96 L (2019- 2020) vektlegger også at barnehagene skal fremme vennskap og fellesskap, men retter i tillegg større oppmerksomhet mot å sikre inkludering, kartlegge de sårbare barna, samarbeide med hjemmet, og at barnehagen skal arbeide for å fremme trivsel og glede, språklig mangfold, samt å sørge for et kompetent og tilstedeværende personale.

I trivselsveilederen (Utdanningsdirektoratet, 2018) vektlegges det at personalet skal forebygge ved å sikre et godt psykososialt miljø som omhandler en rekke momenter: relasjonen mellom de ansatte og barna, relasjonene og samspillet barna imellom, vennskap, sosial kompetanse, arbeid med kommunikasjon og språk, barns samspill i lek og samarbeid mellom barnehage og hjem samt samarbeid i personalgruppen.

Det konkretiseres i grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) hvordan barnehagene kan fremme et trygt og godt barnehagemiljø ved å arbeide med kulturen i barnehagen, organisasjon og ledelse, pedagogisk ledelse, med relasjoner innad i barnehagen og med foreldresamarbeid. Betydningen av personalets kunnskap om mobbing og krenkelser fremheves i dette dokumentet også som forebyggende i arbeidet mot mobbing og krenkelser i barnehagen.

Forsknings- og pedagogisk litteratur beskriver også ulike momenter ved forebygging (se for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Lund, 2016; Lund mfl., 2015; 2018; 2019; Midtsand mfl., 2004; Nergaard, 2011). Lund har i ulike studier undersøkt og skrevet om betydningen av vennskap og leken som forebygging (Lund mfl., 2015), tydlige og varme ansatte i møte med mobbing (Lund, 2014), og samarbeidet med personalet og foreldrene som forebygging mot mobbing (Lund mfl., 2019). Det er flere masteroppgaver som har undersøkt hvordan barnehagene kan forebygge mobbing. Et eksempel på dette er Pynten (2018) som undersøker hvordan mobbing i barnehagen kan forebygges. Hun finner at barnehagen forebygger gjennom at personalet er gode rollemodeller, gjennom å utvikle barns sosiale kompetanse, skape vennskap, gode relasjoner og gjennom godt samarbeid mellom ansatte i barnehagen og foreldrene. Også Nergaard (2011) trekker frem betydningen av et godt foreldresamarbeid med åpen dialog, aktive, engasjerte, tilstedeværende og støttende personalet, sosial kompetanse og vennsapsrelasjoner som forebygging mot mobbing i barnehagen.

I dokumentene er det seks kategorier som fremtrer ofte; personalets væremåte og handlinger, sosial kompetanse, vennskap, fellesskap og lek, foreldresamarbeid og kompetanse og kompetanseutvikling i personalet. Vi finner lite forskning og litteratur innen følgende områder i styringsdokumentene og veiledere som forebyggede tiltak for mobbing; språk og kommunikasjon, kartlegging av de særskilt sårbare barna, samarbeidet i personalet, personalets kunnskap om mobbing og krenkelse og nulltoleranse. Nulltoleranse velger vi å ha med som en kategori under forebygging fordi det er nytt i lovverket, og fordi det å ha nulltoleranse mot ulike krenkelser kan virke forebyggende i seg selv.

Personalets væremåter og handlinger

Blant forebyggende tiltak som blir nevnt i litteraturen om mobbing i barnehage, blir personalets væremåter og handlinger i relasjon til barna hyppigst trukket frem. Dette gjelder både for styringsdokumentene, forskningslitteratur, pedagogisk litteratur og masteroppgaver.

Styringsdokumentene til barnehagen er tydelige på betydningen av personalets væremåte og handlinger i det forebyggende arbeidet mot mobbing. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) og trivselsveilederen (Utdanningsdirektoratet, 2018) trekker frem at personalet skal være rollemodeller, ivareta relasjonene mellom voksne og barn, være tilstedeværende, tilgjengelige, sensitive og støttende og retter dermed oppmerksomheten mot både handle- og væremåter. I både forsknings- og pedagogisk litteratur nevnes personalets væremåte og handlinger i det forebyggende arbeidet og da særlig temaene tilstedeværelse, rollemodell, autoritativ oppdragelsesstil og anerkjennelse.

Tilstedeværelse er et av begrepene som kommer tydelig frem både i forskningslitteratur, pedagogisk litteratur og masteroppgaver i forbindelse med det forebyggende arbeidet (Idsøe & Roland, 2017; Lund, 2014; Nergaard, 2020b; Roland, 2014; Strand, 2017). Nergaard (2020b) understreker også betydningen av de ansattes involvering i lek og interaksjoner og at deres oppmerksomhet er rettet mot barna. Barna selv gir også uttrykk for at de ønsker seg ansatte som er til stede, slik at de kan få med seg det som skjer mellom dem når de opplever avvisning fra jevnaldrende. Betydningen av å være en god rollemodell for barna i det forebyggende arbeidet trekkes også frem i masteroppgaver (se for eksempel Aasen, 2018; Birkeland, 2016; Bjørseth, 2013; Helle 2017; Hobberstad, 2013; Pynten 2018).

Forskningslitteraturen fremhever i tillegg andre begreper som autoritativ oppdragelsesstil og anerkjennelse. Det ha en autoritativ oppdragelsesstil innebærer at relasjonen er preget av både varme og kontroll (Idsøe & Roland, 2017; Roland, 2018). Å være varm og tydelig i møte med barna i det forebyggende arbeidet blir også poengtert av både Midtsand mfl. (2004) og Lund mfl. (2015). Anerkjennelse blir trukket frem som en del av personalets væremåte eller holdning i det forebyggende arbeidet (Lund & Helgeland, 2020). Lund (2014) viser til anerkjennelse, ikke bare som et element i forebygging mot mobbing, men også som en ledetråd i komplekse mobbesaker. Anerkjennelse handler, ifølge Lund og Helgeland (2020), om en forutsetning for utvikling av identitet. Krenkelser og mobbing kan hindre et godt forhold til seg selv og andre, og derfor har personalet et særlig ansvar å beskytte barn mot dette.

Oppsummert samsvarer vektleggingen i styringsdokumentene og i annen litteratur når det gjelder betydningen av personalets væremåte og handlinger i det forebyggende arbeidet mot mobbing. Det som blir fremhevet spesielt er begrepene tilstedeværelse, rollemodell, en autoritativ oppdragelsesstil og anerkjennelse.

Sosial kompetanse

Å fremme barnas sosiale kompetanse som et tiltak for forebygging av mobbing nevnes lite i styringsdokumenter, men blir i større grad tatt opp i forsknings- og pedagogisk litteratur. I rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) blir sosial kompetanse nevnt som en forutsetning for å fungere godt sammen med andre. Barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), §41 viser generelt til at barnehagen skal forebygge mobbing ved å fremme helsen, trivsel, leken og læringen, mens sosial kompetanse blir i denne forbindelsen ikke eksplisitt nevnt. I Prop. 96 L (2019-2020) omtales ikke sosial kompetanse som et element i forebygging av mobbing. Grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) tar heller ikke direkte opp sosial kompetanse i forebyggingsøyemed, men viser til viktigheten av å arbeide med normer Trivselsveilederen (Utdanningsdirektoratet, 2018) og veiledningshefte til barnehagene (Barne- og familiedepartementet, 2004) fremhever derimot sosial kompetanse som betydningsfullt i det forebyggende arbeidet mot mobbing. Trivselsveilederen (Utdanningsdirektoratet, 2018) nevner fem delområder som inngår i sosial kompetanse: selvfølelse, empati, prososial atferd, selvhevdelse og selvkontroll.

Forskningslitteratur, pedagogisk litteratur og masteroppgave retter i større grad en styringsdokumentene oppmerksomheten mot sosial kompetanse som forebyggende faktor (Alfsvåg, 2017; Birkeland, 2016; Bjørseth, 2013; Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Helle, 2017; Idsøe & Roland, 2017; Midtsand mfl., 2004; Nergaard, 2011; Ness, 2020; Pynten, 2018; Rishovd, 2010; Thun, 2014; Wichstrøm, Belsky, & Berg-Nielsen, 2013).

Empati, selvsikkerhet og problemløsning, er elementer som flere forfattere omtaler som de viktigste elementene for å forebygge mobbing (Høiby & Trolle, 2012; Idsøe & Roland, 2017; Midtsand mfl., 2004; Nergaard, 2011; Pape, 2020). Idsøe og Roland (2017), beskriver empati som særlig betydningsfullt fordi barn som kan vise empati, responderer omsorgsfullt på andres tanker og følelser. Sannsynligheten for at de utsetter andre for mobbeatferd er mindre, da de vil forstå at det kan være vondt. Selvsikkerhet er en sosial ferdighet som både gjør at barna kan stå opp for seg selv og for andre på en respektfull måte og i mindre grad selv bli utsatt for mobbeatferd, fordi de vil kunne respondere på en hensiktsmessig måte.

Problemløsning er særlig betydningsfullt som forebygging mot mobbing, fordi barna som har et høyt ferdighetsnivå på dette området, vet hvordan de kan løse konflikter på en konstruktiv måte. Noe som i seg selv vil være forebyggende både for enkeltbarn og barnegruppen.

Høibø og Trolle (2012) er særlig opptatt av barns læring av sosiale ferdigheter som forebygging mot mobbing og legger vekt på selvhevdelse, selvkontroll og empati. De eksemplifiserer dette som følgende: Barn som blir utsatt for erting, må lære å si "stopp". Barn som erter eller mobber, må lære å stoppe når det blir sagt "stopp". Barnet som er medløper, må få mot til å være uenige. Barna som er tilskuere, må lære å hjelpe venner i nød.

Arbeidsmåter for å fremme sosiale ferdigheter hos barn kan være mangfoldige, som for eksempel bruk av litteratur, fortellinger, samtalebilder og rollespill (Nergaard, 2011; Utdanningsdirektoratet, 2018). Videre omtaler litteraturen bruken av pedagogiske programmer for trening av sosial kompetanse i forbindelse med å forebygge mobbing (Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Idsøe & Roland, 2017). Programmer som blir nevnt er blant annet «Du og jeg og vi to», «Steg for steg», «Være sammen» og «De utrolige årene». Ifølge Gulbrandsen og Sundnes (2004) ble programmet «Du og jeg og vi to» hyppig benyttet til forebygging av mobbing. I 2004 var det hele 57% av barnehagene som brukte dette programmet som er utviklet av Kari Lamer (Lamer, 1997). I 2012 ble dette programmet fortsatt brukt i 41% av barnehagene og «Steg for steg», som er Nasjonalforeningen for folkehelse sitt program for utvikling av sosiale ferdigheter, i 37% av barnehagene (Gulbrandsen & Eliassen, 2013).

Forfatterne konkluderer med at om personalet arbeider systematisk med barns samspill og sosiale kompetanse, er det sannsynlig at styrer og det øvrige personalet også er bedre forberedt for å oppfatte forekomst av mobbing.

Oppsummert blir sosial kompetanse som forebygging av mobbing i barnehagen lite omtalt i barnehagens styringsdokumenter, men får mer oppmerksomhet i forsknings- og pedagogisk litteratur og masteroppgaver. Det er særlig empati, selvsikkerhet og problemløsning som blir fremhevet som betydningsfullt for forebygging av mobbing. I de dokumentene som går inn på dette temaet blir det delvis også beskrevet ulike arbeidsmåter for å styrke sosial kompetanse hos barna i barnehagen gjennom ulike aktiviteter og bruk av programmer.

Vennskap, fellesskap og lek

Personalets arbeid med vennskap, fellesskap og lek som forebygging mot mobbing, er et tiltak som trekkes frem i de fleste typer dokumenter. Barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), krever at barnehagen skal forebygge ved bla. å fremme trivsel og lek. Veilederen fra Utdanningsdirektoratet (2017) og Prop. 96 L (2019-2020) anmoder personalet om å fremme vennskap, fellesskap og lek for å forebygge mobbing. Å fremme vennskap og fellesskap og å ivareta barns behov for lek er også sentrale områder i rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017), men blir der ikke spesifikt relatert til forebygging av mobbing.

Også i forskningslitteraturen, i pedagogisk litteratur og i masteroppgaver blir vennskap, fellesskap og lek trukket frem som viktige innsatsområder for forebygging mot mobbing (Alfsvåg, 2017; Birkeland, 2016; Bjørseth, 2013, Brodin, 2019; Helgesen, 2010; Lund mfl., 2015; Lund & Helgeland, 2020; Nergaard, 2011, Nergaard, 2020c; Pape, 2020; Pedersen, 2019; Pynnten, 2018; Woll, 2018).

Funn av Lund mfl. (2015) indikerer at vennskap og lek er avgjørende for barnets trivsel i barnehagen og dermed viktig når det gjelder å forebygge mobbing. Videre understrekes betydningen av lek og vennskap for barns opplevelse av å være del av barnegruppen, eller, i motsatt tilfelle, å stå utenfor. Noen barn forhandler seg inn i lek og utviser selvsikkerhet rundt dette. Andre får ikke innpass og blir systematisk ekskludert.

Lekeinvitasjoner fra jevnaldrende indikerer ifølge Lund mfl. (2015) at barnet er en attraktiv lekepartner, bekrefter barnet som person og styrker relasjoner mellom barna. Lund og Helgeland (2020) understreker også fellesskapets betydning i det forebyggende arbeid mobbing og nevner i denne sammenhengen betydningen av personalets lekekompetanse, tilrettelegging for inkluderende lek, beskyttelse av leken og det å gi plass for boltrelek.

Nergaard (2011) bygger sin studie på funn fra internasjonal forskning som viser at gode vennsapsrelasjoner fører til at barn i mindre grad blir utsatt for mobbing, og dermed også kan redusere eventuelle langsiktige skadevirkninger. Personalet kan bidra ved å styrke individets sosiale status gjennom å vise tydelig at de bryr seg om hvert enkelt barn, og ved å synliggjøre enkeltbarn for å gjøre dem betydningsfulle i gruppa. Vennskap mellom små barn handler ifølge Nergaard (2020a), om å ha noen å oppdage og utforske interesser sammen med. Vennskap gir barna mulighet for omsorg og anerkjennelse av hverandres følelser, tanker og ønsker.

Skal barna oppleve tilhørighet til fellesskapet og i lek krever det at personalet legger til rette for inkludering, også i frilek (Nergaard, 2020a). Hansen (2016) viser til at det finnes ulike erfaringer og oppfatninger rundt det at barna ikke deltar i frilek, og stiller spørsmål ved hvorvidt det kan være positivt eller negativt for et utestengt barn å bli inkludert i en allerede etablert lekegruppe ved personalets hjelp.

Også i den mer pedagogisk orienterte litteraturen fremstår vennskap og lek som tiltaksområder for å forebygge mobbing (se for eksempel Høiby & Trolle, 2012; Pape, 2020; Pålerud, 2004). Pålerud (2004) viser til at det blant ansatte i barnehagen bør være enighet om betydningen av å skape gode relasjoner mellom barna, og at dette muligens er den viktigste forutsetning for å forebygge mobbing. Også Skram (2006) mener at det å fremme relasjonene mellom barna er et sentralt grunnlag for vennskap og lek. Hun understreker at personalet må tidlig inn i de relasjonelle prosesser mellom barna for å hjelpe dem med å justere sin atferd for å forebygge mobbing.

Etablering lekegrupper ansees av Alfsvåg (2017) til å være et hensiktsmessig tiltak for å skape tettere relasjoner i en barnegruppe som et egnet grunnlag for å tilrettelegge for lek og vennskap. Hun mener at lekegrupper er egnet til å avdekke konflikter og utfordringer mellom barna.

Oppsummert fremstår vennskap, fellesskap og lek som sentrale områder for å forebygge mobbing i barnehagen, både i styringsdokumenter, forskningsbidrag, masteroppgaver og i den pedagogiske litteraturen. Tiltak kan være å heve barnas status ved å vise at personalet bryr seg, synliggjør og uttrykker at de er betydningsfulle, styrke relasjoner mellom barna for eksempel med lekegrupper, fremme inkludering ved personalets deltakelse i lek og sikre gode fellesskapsopplevelser.

Foreldresamarbeid

Betydningen av et godt foreldresamarbeid nevnes flere steder i styringsdokumentene, men foreldresamarbeid som et ledd i forebygging mot mobbing blir ikke direkte omtalt i barnehageloven (LOV-2020-06-19-91) eller rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017). Det tematiseres i større grad i forsknings- og pedagogisk litteratur og i masteroppgaver. Prop. 96 L, (2019-2020) påberoper seg formålsbestemmelsen i barnehagelovens (LOV-2020-06-19-91), §1 som sier at barnehage i samarbeid og forståelse med hjemmet skal ivareta barnas behov for omsorg og lek og fremme læring og danning. Dette tydeliggjør barnehagens generelle ansvar for et godt samarbeid med barnets hjem. I trivselsveilederen (Utdanningsdirektoratet, 2018) fremstilles imidlertid foreldresamarbeid også som en viktig faktor for å forebygge mobbing i barnehagen og det gis uttrykk for at gode relasjoner mellom foreldre og personalet i barnehagen kan gjøre det enklere å ta opp bekymringer og problemer.

I de øvrige dokumentene finner man derimot i større grad beskrivelser hvordan samarbeidet kan bidra til å forebygge mobbing (se for eksempel Aasen, 2018; Birkeland, 2016; Bjørnset, Kindt, & Rogstad, 2020; Idsøe & Roland, 2017; Lund mfl., 2019; Lund & Helgeland, 2020; Pedersen, 2019).

Generelt finnes det ulike former for foreldresamarbeid, som for eksempel foreldresamtaler, foreldremøter, utviklingssamtaler og kontakt mellom hjem og barnehage ved behov som alle kan være potensielle arenaer for å ta opp mobbing (Lund & Helgeland, 2020; Midtsand mfl., 2004). Trivselsveilederen (2018) fremhever at foreldremøter kan være en god samarbeidsarena til å ta opp ulike temaer rettet mot å skape et godt psykososialt barnehagemiljø.

Idsøe og Roland (2017) understreker betydningen av at personalet i barnehagen og foreldrene har en felles forståelse av ulike begreper knyttet til mobbing og prosesser som oppstår når mobbing foregår. At barnehagen og foreldrene trekker i samme retning i arbeidet mot mobbing blir nevnt som avgjørende i et forebyggende perspektiv. Forskningsprosjektet «Dialog og samarbeidet mot mobbing» (Lund mfl., 2019) resulterte i en nettbasert modell til bruk for dialogmøter i barnehager. Dialogmøter er en arena for å få til en åpen og likeverdig samtale mellom personalet i barnehagen og foreldre for å involvere foreldrene i arbeidet med å sikre et trygt og godt psykososialt miljø og dermed også forebygge mobbing (Lund og Helgeland, 2020).

Noen kjernebegrep som viste seg å være forutsetning for å oppnå gode dialoger mellom foreldre og personalet er fleksibilitet, raushet og oppmerksomt nærvær. Gode relasjoner mellom foreldre og personalet og foreldre imellom har ikke bare en forebyggende funksjon, men skaper også et godt grunnlag dersom det oppstår en mobbesak (Lund & Helgeland, 2020).

Neergaard (2011) fremhever også betydningen av en gjensidig og åpen dialog, både når foreldrene melder om bekymring knyttet til sitt barn og når foreldrene informeres om tiltak som settes inn. Thun (2014) understreker, ut fra et foreldreperspektiv, betydningen av god kommunikasjon med og informasjon til foreldrene. I den forbindelse tilkommer plandokumenter, som barnehagens årsplan og kommunens handlingsplan mot mobbing, som en viktig funksjon for å informere og involvere foreldre i det forebyggende arbeidet mot mobbing.

Oppsummert forekommer foreldresamarbeid som forebygging av mobbing i større grad i forsknings- og pedagogisk litteratur og i masteroppgaver, enn i styringsdokumenter. Betydningsfulle faktorer for et godt foreldresamarbeid er å ha gode møteplasser, sikre gode relasjoner mellom foreldre og mellom foreldre og personalet, sikre en felles forståelse av mobbing og krenkelser og sikre god informasjon til foreldrene.

Kompetanse og kompetansebygging

Kompetansebygging i personalet som et tiltak i forebyggingsøyemed blir omtalt i styringsdokumentene, men blir enda mer vektlagt i andre dokumenter som inngår i denne kunnskapsoversikten. I forbindelse med forebygging av mobbing henvises det ofte til betydningen av et trygt og godt psykososialt miljø for alle barn i barnehagen. Ansvaret for å skape og utvikle et slikt miljø ligger i vesentlig grad hos barnehagens personal, som omfatter både ledelsen og de som møter barnet i den daglige pedagogiske virksomheten, samt eieren. Når det gjelder å skape et godt og trygt miljø kreves det spesifikke kunnskaper, holdninger og ferdigheter om både mobbing og barnehagemiljø og om sammenhengen mellom personalgruppen. Dette muliggjør et godt og kunnskapsbasert samarbeid både innenfor organisasjonen og med andre aktører, som for eksempel foreldre og eiere.

Barnehageloven og rammeplanen går ikke nærmere inn på kompetansebygging spesifikt rettet mot forebygging av mobbing. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) viser generelt til at barnehagen skal være en lærende organisasjon hvor personalet kontinuerlig skal utvikle sin kompetanse. Dette innebærer dermed også hvordan barnehagene møter mobbing som fenomen. Grunnlagsdokumentet (2017) fremhever organisasjon og ledelse som områder med stor betydning for å fremme et trygt og godt barnehagemiljø. Under overskriften mobbefokusert forebygging tar grunnlagsdokumentet opp kompetansebygging med tanke på å utvikle nødvendig kunnskap om årsaker til mobbing og krenkelser og strategier for at mobbing og andre krenkelser ikke skal skje. Her blir det understreket betydningen av en felles forståelse i personalgruppen av hva mobbing er.

I følge trivselsveilederen (Utdanningsdirektoratet, 2018) har ledelsen ansvar for personalets kompetanseutvikling som blir ansett som avgjørende for et godt forebyggende arbeidet mot mobbing i barnehagen. Betydningen av at de ansatte reflekterer over felles verdier og felles holdninger, trekkes fram som viktige momenter i kompetanseutviklingsprosessen.

Kompetansebygging som et viktig forebyggende tiltak mot mobbing trekkes fram i flere dokumenter (for eksempel Midtsand mfl., 2004; Haugseth, Stranger-Johanessen & Weider Hartberg, 2020; Idsøe & Roland, 2017; Ness, 2020; Rishovd, 2010; Strand, 2019; Sørnes, 2017). Siden mobbing er et relativt nytt tema i styringsdokumentene mener Idsøe og Roland (2017) at tematikken krever kapasitetsbygging i personalgruppen. Implementering av rutinene som konsekvens av endringene i barnehageloven (§41-§43) vil være utfordrende for barnehagene. Opplæring av personalet og involvering av hele personalgruppen vil ifølge Idsøe og Roland (2017) være avgjørende forutsetninger for at det forebyggende arbeid mot mobbing kan implementeres i tråd med forventningene. Også her pekes det mot en felles forståelse av temaet mobbing som nødvendig. En felles plan for arbeidet mot mobbing i barnehagen blir anbefalt. Fønnebø og Jernberg (2018) viser for eksempel til bruken av handlingsplan mot mobbing, som barnehagen kan utarbeide for personalet og foreldrene.

Midtsand mfl. (2004) fremhever betydningen av at personalet kan enes om felles holdninger når det gjelder mobbing og betydningen av felles refleksjon over egen praksis. I sin masteroppgave beskriver Ness (2020) hvordan kompetansebygging skjer i praksis ved at personalet diskuterer og reflekterer over fenomenet mobbing. Barnehagelærerne hun intervjuet nevner både kurs, prosjekter og refleksjon over egne holdninger som sentralt i deres kompetanseutviklingsprosess når det gjelder forebygging. Ness (2020) konkluderer med at det er behov for en større satsing på kompetanseheving og tydeligere begrepsavklaringer som kan gjøre det enklere å finne fram til en felles forståelse av det forebyggende arbeidet mot mobbing.

Både Rishovd (2010) og Strand (2019) finner i sine masteroppgaver at ingen av de deltakende barnehagelærerne kunne huske at mobbing ble tematisert i deres grunnutdannelse. Rishovd (2010) identifiserer behov for mer kunnskap om både begrep, ulike typer atferd og ulike former for mobbing, for å kunne arbeide målrettet med forebygging og håndtering av mobbing.

At kompetanseutvikling på område har effekt viste evalueringen av en nettbasert kompetanseutviklingspakke gjennomført av Haugseth, Stranger-Johanessen, og Weider Hartberg (2020). Tiltaket som var rettet mot personalet medførte økt kompetanse i å avdekke, håndtere og forebygge mobbing i barnehagen. Den styrkede kunnskapen og forståelsen har ført til endringer i det pedagogisk arbeidet, først og fremst i form av en mer adekvate tilnærminger til barna i barnehagen og miljømessige tilrettelegginger, men også gjennom en økt grad av systematikk i det pedagogiske arbeidet.

Oppsummert blir kompetanse og kompetansebygging i personalet som forebygging av mobbing kun i mindre grad omtalt i styringsdokumentene, men mest vektlagt i andre dokumenter som inngår i kunnskapsoversikten. Viktige faktorer i kompetansebygging i personalet er kunnskap om og en felles forståelse av begreper som mobbing og krenkelse, involvering av hele personalgruppen ved kurs, prosjekter og felles refleksjoner av forståelse og pedagogisk praksis, systematisk arbeid over tid og en felles plan mot mobbing.

Nulltoleranse

Nulltoleranse er i liten grad diskutert i dokumentene vi har gjennomgått og omtales hovedsakelig i styringsdokumentene som i §41 i barnehageloven (LOV-2020-06-19-91) og i Prop. 96 L (2019-2020). I rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) forekommer ikke begrepet nulltoleranse, men det henvises til personalets ansvar for å stoppe mobbing og andre krenkelser. Vi finner nulltoleranse også nevnt i Manifest mot mobbing (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2002) og i heftet Mobbing i barnehagen (Barne- og familiedepartementet, 2004). Begrepet tas nesten ikke opp i andre typer dokumenter og heller ikke i noen av de 36 masteroppgavene. Denne heller beskjedne behandlingen av temaet er ikke overraskende da begrepet først i nyere tid har blitt tatt opp i barnehagens styringsdokumenter.

I barnehagelovens (LOV-2020-06-19-91) §41 beskrives nulltoleranse ved at det stadfestes at krenkelser som for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakassering ikke skal godtas og at hele personalet er forpliktet til å gripe inn når et barn i barnehagen utsettes for det. I Prop. 96 L (2019-2020) som ble lagt til grunn for lovendringene utypes forståelsen av nulltoleranse noe mer når det sies at det ikke skal være høy terskel for hva personalet skal godta av krenkelser, samtidig pekes det på at det ikke enhver kritisk ytring eller uenighet mellom barna skal utløse nulltoleransen. Det er kun i situasjoner hvor personalet objektivt kan fastslå en krenkelse, at nulltoleransen skal inntre.

I høringsutkastene som fremlegges i Prop. 96 L (2019-2020) uttrykkes det en rekke bekymringer når det gjelder innføringen av dette begrepet i praksis. Nulltoleranse som et krav i lovsform er nytt i barnehagesammenheng, men har sine røtter allerede i «Manifest mot mobbing»¹⁰, hvor det sies at barn og unge skal ha et godt og inkluderende oppvekst- og læringsmiljø med nulltoleranse for mobbing (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2002). Dette viser at nulltoleransebegrepet ble brukt nokså tidlig, men at det tok tid før begrepet ble tatt i bruk i styringsdokumentene. Barnehagens ansvar i forbindelse med nulltoleranse ble også konkretisert i Barne- og familiedepartementet (2004) sitt veiledningshefte. Ut fra vår oversikt over den barnehagefaglige litteraturen, vil vi imidlertid hevde at begrepet ikke har blitt tatt i bruk i forbindelse med det pedagogiske arbeidet i barnehagen.

¹⁰ Manifest mot mobbing ble iverksatt på bakgrunn av et initiativ fra Foreldreutvalget for grunnskolen, Barneombudet og Regjeringen. Fra 2016 ble manifestet videreført av Partnerskap mot mobbing.

I den pedagogiske og forskningsorienterte litteraturen er det, som allerede nevnt, skrevet heller lite om nulltoleranse. Fønnebø og Jernberg (2018) forstår nulltoleranse slik at barnehagen skal utvikle og opprettholde et mobbefritt miljø, fritt for utestenging og annen krenkende atferd. Gulbrandsen og Eliassen (2013) peker imidlertid på at en barnehage helt fri for mobbing sannsynligvis ikke kan oppnås, men at gode barnehager bør ta problemet på alvor og arbeide for å motvirke og forebygge mobbing. Dette kan tyde på at nulltoleranse ikke nødvendigvis kan likestilles med at en barnehage er fri for mobbing, men at det innebærer et ansvar at personalet responderer raskt på situasjoner som tyder på mobbing.

Lund og Helgeland (2020) forstår nulltoleranse som en grunnleggende holdning personalet skal ha til negative handlinger, og hvordan krenkende ord og handlinger skal møtes. Også Roland (2020) mener i en skolekontekst at nulltoleranse mot krenkelser sikter til en overordnet holdning som gir grunnlag for systematisk arbeid og god praksis knyttet til aktivitetsplikten. Det kan i visse situasjoner være hensiktsmessig å ikke gripe inn umiddelbart når negative hendelser skjer. Dette kan være dersom observasjonen er uklar og situasjonen ikke er fullt ut forstått, fordi om handlinger foretas for raskt og på et svakt beslutningsgrunnlag kan de være mer til skade enn til nytte. Nulltoleransen bør ifølge Roland (2020) ikke kun forstås som en sanksjonerende reaksjon mot noe negativt, og vil derfor også kunne virke forebyggende.

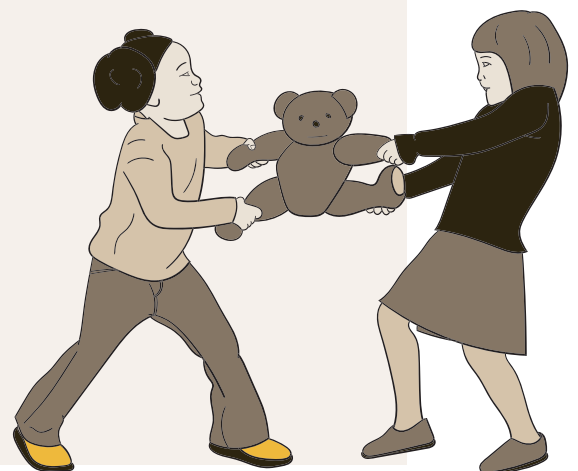
Oppsummert blir nulltoleranse hovedsakelig beskrevet i styringsdokumentene for barnehagen, hvor det også formuleres en del krav til personalet. Mens det fortsatt finnes lite empirisk forskning på fenomenet nulltoleranse og hvordan det praktiseres, siktes det i faglitteraturen til holdningen i personalgruppen om ikke å godta krenkelser og til et handlingsaspekt som innebærer personalets ansvar for å gripe inn når krenkelser skjer.

Tiltak mot mobbing i barnehagen – håndtering

Håndtering er et område som berøres i betydelig mindre grad enn forebygging av mobbing i de inkluderte dokumentene. Det er vesentlig de nyere styringsdokumentene for barnehage som tar opp håndtering. Rammeplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017) fremhever barnehagens ansvar for å håndtere, stoppe og følge opp dersom et barn opplever krenkelser eller mobbing, men det konkretiseres ikke videre hvordan dette kan eller bør gjøres. I grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) fremstår håndtering som et sentralt område i arbeidet mot mobbing og krenkelser. Også her knyttes håndtering til hvordan mobbing bør avdekkes, stoppes og følges opp. Dette kan relateres til aktivitetsplikten slik den fremkommer § 42 i barnehageloven (LOV-2020-06-19-91) som skal sikre at barna har et trygt og godt barnehagemiljø.

Aktivitetsplikten gir føringer for hvordan barnehagene skal handle når det er mistanke om at et barn ikke har det trygt og godt. Aktivitetsplikten består av plikten til å følge med, melde fra, undersøke og sette inn tiltak, noe som stiller krav til systematisk arbeid i barnehagen for å sikre et trygt og godt barnehagemiljø for alle, og til håndtering ved mistanke om at barn utsettes for mobbing og krenkelser. I forsknings- og pedagogisk litteratur og i noen masteroppgavene beskrives håndtering av mobbing i barnehagen (Bjørnset mfl., 2020; Idsøe & Roland, 2017; Midtsand mfl., 2004; Lund & Helgeland, 2020; Pettersen, 2007; Stette, 2020). Det er bemerkelsesverdig at Pettersen allerede i 1997 konkluderer på grunnlag av sine funn at det er viktig å finne måter å «behandle mobbing på», og at vi i dag må konstatere at dette kravet fortsatt er aktuelt. Bjørnset mfl. (2020) avdekker i evalueringen av prosjektet «Inkluderende barnehage og skolemiljø» at personalet har et klart ønske om å lære mer om håndtering av mobbing.

De områdene som trer frem i dokumentene som tar opp håndtering er systematisk arbeid med aktivitetsplikten og aktivitetsplan.

Systematisk arbeid med aktivitetsplikten

For å bekjempe mobbing er det behov å ha en beredskap med både strategi- og handlingsplaner i barnehagene (Rørnes, 2007). Barnehagelovens (LOV-2020-06-19-91) §42 omhandler aktivitetsplikten og systematisk arbeid i barnehagen når mobbing har oppstått og skal håndteres.

Aktivitetsplikten omhandler delpliktene; følge med, melde fra, undersøke, og sette i gang tiltak. Vi vil i det videre beskrive delpliktene ut ifra det som fremkommer i styringsdokumentene.

Følge med

Barnehagelovens §42 stadfester at personalet skal følge med på hvordan barna i barnehagen har det. I Prop. 96 L (2019-2020) utdypes det noe mer hvordan personalet bør følge med og betydningen av personalets tilstedeværelse i barnegruppene. Plikten til å følge med gjelder hele personalgruppen i barnehagene og skal være rettet mot signaler fra både barn og foreldre. Grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) understreker at personalet skal innhente informasjon fra barna om hvordan de opplever barnehagemiljøet, gjennom for eksempel samtaler, tilbakemeldinger fra undersøkelser eller andre kartlegginger. Grunnlagsdokumentet henviser i denne sammenhengen at det er viktig å kartlegge barna med særskilt sårbarhet i barnehagen, fordi disse kan være mer utsatt for å komme i en situasjon der de ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Personalet må gjennomføre systematisk observasjon av både barnegruppen og enkeltbarn, og følge med på gruppedynamikken og samspillsmønstre barna imellom. Særlig oppmerksomhet må personalet rette mot barnas handlinger, reaksjoner, atferd eller atferdsendringer. Videre forventer grunnlagsdokumentet at personalet følger med på signaler og tilbakemeldinger fra foreldrene.

Betydningen av å observere barna og ha gode rutiner for observasjonsprosesser tas opp i flere dokumenter (Lund, 2014; Lund & Helgeland, 2020; Midtsand mfl., 2004; Rørnes, 2007). Lund (2014) viser til at sjekklister for forebygging, avdekking og håndtering kan være uttrykk for gode rutiner. Flere masteroppgaver understreker betydningen av observasjon i forbindelse med håndtering av mobbing, både som et verktøy for å finne ut hvilke barn som er involvert i uønskede hendelser og hvilke barn som blir utestengt fra lek (Alfsvåg, 2017; Hobberstad, 2013; Ness, 2020).

Melde fra

Barnehageloven (LOV-2020-06-19-91), § 42 forplikter personalet til å melde ifra til barnehagens styrer hvis det foreligger mistanker om eller kjennskap til at et eller flere barn i en gruppe ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Styrer har plikt til å melde ifra til barnehageeier ved alvorlige tilfeller. Det skal fra personalets side meldes ifra så raskt som mulig til styrer som er ansvarlig for å håndtere og følge opp disse meldingene. Denne beskrivelsen av konkrete rutiner for å melde ifra finnes i barnehageloven, i grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) og i Prop. 96 L (2019-2020). Ellers blir det kun i liten grad tatt opp i andre dokumenter (se Lund & Helgeland, 2020; Stette, 2020) av den naturlige årsaken at disse kravene er relativt nylig fremsatt.

Lund og Helgeland (2020) diskuterer dilemmaet i forbindelse med tidspunktet når det skal meldes fra til styrer og betydningen av å bruke skjønn i vurdering av situasjoner. De understreker likevel at terskelen for å melde fra bør være lav når det er grunn til bekymring for at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø. Stette (2020) understreker at ansvaret for en forsvarlig oppfølging av meldinger ligger hos styreren eller en person styreren har delegert ansvaret til.

Undersøke

Barnehagelovens (LOV-2020-06-19-91), § 42 krever at barnehagen ved mistanke om eller kjennskap til at et barn ikke har et trygt og godt barnehagemiljø, umiddelbart skal undersøke saken nærmere. Dette elementet i aktivitetsplikten handler om å komme frem til en godt begrunnet vurdering ved å undersøke videre og mer inngående når en mistanke allerede har oppstått. Denne plikten gjelder også dersom barna selv, eller foreldrene sier at miljøet i barnehagen ikke oppleves trygt og godt.

Undersøkelsen kan gjennomføres på ulike måter. Grunnlagsdokumentet (Utdanningsdirektoratet, 2017) nevner samtaler med barn det gjelder, andre barn, ansatte og foreldrene, eller observasjon. Grunnlagsdokumentet presiserer at bruk av kartleggingsverktøy eller sosiogram må gjennomføres på en måte som ikke er i strid med personvern, (jf. artikkel 16, Barnekonvensjonen, 2003). Kravet om at barnet har rett til å bli hørt (jf. artikkel 12, Barnekonvensjonen, 2003) gjelder også i tilfeller der kartlegging blir gjennomført av institusjonen, særlig når barnehagemiljøet skal undersøkes nærmere i forbindelse med mistanke om mobbing. Barnehagen skal, etter å ha utført undersøkelsen, komme fram til en klar konklusjon om barnet eller barna har et trygt og godt barnehagemiljø.

Sette inn tiltak

Barnehagelovens (LOV-2020-06-19-91), § 42 krever at når et barn eller foreldrene gir uttrykk for at barnet ikke har det trygt og godt, skal barnehagen etter å ha undersøkt saken sette inn egnede tiltak, og sørge for at barnet får et trygt og godt barnehagemiljø. Det samme gjelder når en undersøkelse som barnehagen selv har satt i gang, viser at barnehagemiljøet ikke er av tilstrekkelig kvalitet.

Lovens § 42 forplikter barnehagen til å sette inn tiltak. En vurdering av hva som er til barnets beste skal ligge til grunn for beslutninger om tiltak. Prop. L, 96 (2019-2020) understreker at barnehagen aktivt må søke etter hensiktsmessige, tilgjengelige og kunnskapsbaserte tiltak.

Både Lund & Helgeland (2020) og Stette (2020) viser til at tidlig innsats er avgjørende når det gjelder igangsetting av tiltak mot mobbing. Tiltak har, følge Idsøe og Roland (2017) og Roland (2018), større utbytte desto tidligere de settes inn.

I de kartlagte dokumentene finner vi tiltak som ligger på ulike nivåer: Tiltak som retter seg mot enkeltbarn, mot hele barnegruppen, mot personalet og mot foreldrene. Tiltak for enkeltbarn blir diskutert av Lund og Helgeland (2020) som henviser til at tiltak noen ganger kan og må være individrettet og at det kan innebære behov for ekstra støtte og veiledning av personalet i barnehagen. Barn som aktive deltakere i prosessen med å finne tiltak som skal iverksettes, løftes frem av Helgesen (2014), som mener at det å forstå barna som aktører i deres egne liv innebærer å ta barna alvorlig som dem de er. Barn er i stand til å medvirke på sine premisser og medvirkning er en av grunnpillarene i norsk barnehagepedagogikk og bør derfor også gjøres gjeldende i kritiske situasjoner hvor mobbing har oppstått.

Idsøe og Roland (2017) beskriver hvordan det kan settes inn tiltak på enkeltbarn eller barnegrupper som har ulike roller i saker om mobbeatferd. Tiltakene bør rettes mot både den eller de som utsetter andre for mobbing, den eller de som utsettes og den eller de som er tilskuere. Til den som utsetter andre for mobbing blir det presisert at personalet må observere, være oppmerksomme og vise tydelig at den negative atferden ikke er tolerert og støtte barna i å utvikle og bruke alternative og akseptable handlinger og aktiviteter som bidrar til bedre samhandling. Den som utsettes må ha voksne som responderer støttende, og som sørger for at barnet er trygge på at de som arbeider i barnehagen er til stede og kan være til hjelp. Barna som er tilskuere til mobbing trenger hjelp til å utvikle og bruke problemløsningsferdigheter og selvhevdelse for å stå opp for andre.

Tiltak rettet mot hele barnegruppen kan være at personalet arbeider systematisk med å styrke den sosiale kompetansen hos alle barna. Å si ifra til en voksen, blir fremhevet som positivt fordi barna kan på denne måten få hjelp til å håndtere situasjonen (Idsøe & Roland, 2017).

Hobberstad (2013) finner i sin masteroppgave at pedagogene i barnehagen håndterer mobbing ved å styrke barnas sosiale kompetanse, for eksempel gjennom ulike arbeidsmåter som drama, billedlige hjelpemidler i form av plakater og plansjer og samtaler, hvor empati og rolltaking vektlegges. Å jobbe med tiltak som rettes mot hele barnegruppe kan ifølge Midtsand mfl. (2004) innebære at personalet må involvere den gruppen som forholder seg passive og observerende til mobbing, og bidra til at disse barna kan stå imot og si ifra. Midtsand mfl. (2004) foreslår at personalet må være oppmerksomme, ta tak i situasjoner, trøste, forklare og aktivt påvirke lek og relasjoner for alle barn i barnegruppen.

Tiltak kan også være rette mot å endre personalets væremåte og handlinger. Helgesen (2014) mener at det å være tydelig og tilstedeværende er en vesentlig forutsetning for å håndtere mobbesituasjoner. Personalet må vise og forklare god atferd til barna og hjelper dem å se og forstå konsekvensene av deres handlinger, vise hva som forventes i forskjellige situasjoner og forklare hva barn og voksne kan bidra med i situasjoner der ett eller flere barn har utfordringer i samspillet. Personalet skal bidra til å utvikle empati hos barna, og forklare at handlinger som for eksempel å ta gjenstander fra et annet barn mot dets vilje ikke er akseptabelt, på samme måte som det ikke kan godtas handlinger som å slå og dytte. Midtsand mfl., (2004) mener at personalet først og fremst må forsterke og anerkjenne barnets positive handlinger. Generelt bør det å styrke barns sosial kompetanse også være et sentralt tiltak i situasjoner hvor mobbing har oppstått.

Det vil som regel også være behov for tiltak rettet mot foreldrene, dersom barn eller en gruppe barn ikke har det trygt og godt i barnehagen. Midtsand mfl. (2004) trekker frem betydningen av et godt foreldresamarbeid og at foreldrene informeres på en god og raskt måte når personalet oppdager mobbing. Åpenhet i samarbeidet mellom foreldre og barnehage blir også av Idsøe og Roland (2017) nevnt som et viktig kriterium for at foreldrene får tilstrekkelig innsikt i hvordan sakene håndteres. Når det gjelder samarbeidet med foreldrene synes det dermed å være lite forskjell mellom forebygging og håndtering. Imidlertid vil foreldre i situasjoner hvor mobbing allerede har etablert seg i ulik grad være berørt av tematikken, avhengig av hvordan de opplever sitt barn som involvert eller utsatt.

Lund mfl. (2015) fant at foreldre har tillit til barnehagens evne til å håndtere mobbing. Lund spurte foreldrene blant annet om de var fornøyde med barnehagens håndtering av mobbesaker i de tilfellene hvor barnet deres hadde vært involvert og hvor det krevdes samtaler med barnehagen. Av foreldrene i denne gruppen svarte 73.4% positivt når det gjaldt deres opplevelse av de ansattes håndtering av saken. Det var likevel 6.9% som ga uttrykk for misnøye med barnehagens håndtering (Lund mfl., 2015). Selv om de fleste foreldre som har vært involvert i slike mobbesaker synes å være godt fornøyd med håndteringen, fortjener likevel de mindre fornøyde foreldrene oppmerksomhet, siden denne gruppen kan sitte med erfaringer som kan forbedre håndteringsarbeidet ytterligere.

Aktivitetsplan

Ved mistanke om at barn ikke har det trygt og godt i barnehagen er det viktig å følge opp med systematisk pedagogisk arbeid som omfatter de grunnleggende elementene å følge med, å melde fra, å undersøke og å sette inn tiltak. I barnehagelovens (LOV-2020-06-19-91), § 42 kreves det at barnehagens iverksatte tiltak dokumenteres gjennom en plan. Aktivitetsplanen skal inneholde hvilke problemer tiltakene skal løse, hvilke tiltak barnehagen har planlagt, når tiltakene skal gjennomføres, hvem som skal gjennomføre disse og når det skal evalueres.

Av forsknings- og pedagogisk litteratur er det foreløpig kun Lund & Helgeland (2020) og Stette (2020) som har tatt opp delplikten og da stort sett i en kommenterende form av lovverkets tekst. Det er lite konkret å finne i de leste dokumentene til temaet aktivitetsplan som går ut over føringene formulert i styringsdokumentene og i grunnlagsdokumentet.

Håndtering når ansatte krenker barn

Et annet forhold som tidligere ikke har blitt omtalt med samme tydelighet, er når ansatte krenker barn. Dette blir nå tatt opp i § 43 i barnehageloven under betegnelsen skjerpet aktivitetsplikt. Når det oppstår mistanke om eller kjennskap til at en i barnehagens personalgruppe krenker et barn, skal dette straks meldes til styrer i barnehagen, som igjen må melde saken videre til barnehageeier.

I de gjennomgåtte dokumentene har vi funnet lite om dette temaet. Sætreås (2019) konstaterer at personalet kan krenke eller mobbe barn, og Ness (2020) viser til at pedagogiske ledere i hennes undersøkelse forteller at de har arbeidet forebyggende med personalet som krenker barn.

Sammenfatning av tiltak – forebygging og håndtering av mobbing i barnehagen

Forebygging

Forebygging av mobbing innebærer å jobbe i forkant med å hindre at mobbing oppstår

Personalets væremåter og handlinger

- Tilstedeværende
- Rollemodell
- Autoritativ
- Anerkjennelse

Sosial kompetanse

- Empati
- Selvhevdelse
- Problemløsning
- Ulike arbeidsmåter

Vennskap, felleskap og lek

- Styrke individets status
- Skape gode relasjoner mellom barn eks. ved lekegrupper
- Fremme inkludering ved personalets deltakelse i lek
- Sikre gode felleskapsopplevelser

Foreldresamarbeid

- Sikre gode relasjoner (åpenhet og dialog)
- Sørg for god informasjon
- Sikre gode møteplasser ved eks. foreldremøter
- Kunnskap og felles forståelse av mobbing og krenkelser, forebygging og håndtering.

Kompetanse og kompetansebygging

- Kompetanse om mobbing og krenkelser, forebygging og håndtering.
- Involvering av hele personalet i kompetansebygging ved kurs, prosjekter og refleksjon
- Systematisk arbeid over tid
- Felles plan mot mobbing

Nulltoleranse

- Holdning fra personalet – ikke godta krenkelser
- Handlinger fra personalet – gripe inn når krenkelser skjer.

Håndtering

Håndtering innebærer å avdekke, stoppe og følge opp mobbing (aktivitetsplikten)

Følge med

- Rutiner for tilstedeværelse
- Observere enkeltbarn, gruppedynamikk
- Vær oppmerksom på de sårbare barna
- Samtaler med barn
- Samtaler med foreldre

Melde fra

- Til styrer
- Eventuelt eier i alvorlige tilfeller

Undersøke

- Samtaler med barn
- Samtaler med foreldre
- Samtaler med personalet
- Observasjon – kartleggingsverktøy og sosiogram

Sette inn tiltak

- Egnede tiltak på ulike nivå
- Tiltak for enkeltbarn
- Tiltak for barnegrupper
- Tiltak for foreldre
- Tiltak for personalet
- Aktivitetsplan: Hvilke problemer tiltakene skal løse, hvilke tiltak barnehagen har planlagt, når tiltakene skal gjennomføres, hvem som skal gjennomføre tiltakene og når tiltakene skal evalueres.

Dersom personalet krenker barn:
Skjerpet aktivitetsplikt (§43)

Oppsummering av funnene

Denne rapporten baserer seg på en «scoping review», som vil si at den søker å gi en kunnskapsoversikt over temaet mobbing i norske barnehager. Rapporten er basert på en kartlegging av 93 dokumenter og gir en deskriptiv oversikt over hvilke aspekter ved fenomenet mobbing som har blitt tatt opp, diskutert eller forsket på i styringsdokumenter, forsknings- og faglitteraturen i en norsk barnehagekontekst fra 1997 og frem til 2020.

Etter litteratursøket i en rekke databaser ble det gjennomført en tematisk innholdsanalyse og funnene ble fremstilt ved hjelp av en firedeelt struktur, (1) forståelser av mobbing i barnehagen (2) former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing, og (3) tiltak mot mobbing i barnehagen – forebygging og (4) tiltak mot mobbing i barnehagen – håndtering. Gitt tidsbegrensinger i utarbeidelsen av kunnskapsoversikten kunne det ikke foretas dyptgående analyser, men funnene vil forhåpentligvis likevel bidra til å styrke grunnlaget for videre forskning, samt kvalitets- og profesjonsutvikling når det gjelder temaet mobbing i en norsk barnehagekontekst.

I påfølgende avsnitt oppsummeres hva vi anser som de viktigste funnene fra de inkluderte dokumentene som har inngått i utarbeidelsen av denne kunnskapsoversikten.

Forståelser av mobbing i barnehagen

Forståelsen av mobbing i barnehagen ser ut til å være preget av at begrepet oppstod på 1970- og 80 tallet og ble diskutert i skolesammenheng. Først i nyere tid (de siste 20 årene) er mobbebegrepet tatt i bruk i barnehagekonteksten, og begrepsoverføringen fra skole til barnehage problematiseres fortsatt i en rekke av dokumentene (se for eksempel Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Helgesen, 2014; Lund, mfl., 2015; Nome, 2014). Om fenomenet mobbing i barnehagen i det hele tatt finnes, om det er hensiktsmessig å anvende begrepet, hva det i så fall betyr og hvordan mobbing utfolder seg blant barn i barnehagen, blir diskutert. Ofte går diskusjonen på om hendelser eller handlinger som defineres som mobbing blant skolebarn, også kan kalles mobbing blant barn i barnehagealder, og om intensjonaliteten i barnas handlinger i tilstrekkelig grad er utviklet for å kunne ta den som en indikator for mobbing.

I flere av dokumentene avstår forfattere eller informanter fra å definere negative handlingsmønstre som for eksempel plaging, krenkelse eller utestenging som mobbing. De uttrykker ubehag over begrepet, eller mener at det føles fremmed i en barnehagekontekst, og velger derfor å bruke andre begreper i sine beskrivelser av fenomenet (se for eksempel Kristensen, 2008). I rapportering av funnene har vi valgt å inkludere enkelte dokumenter der det anvendes andre begreper, som for eksempel krenkelse, utestengelse og begynnende mobbeatferd, men bare i de tilfeller der det etter vår vurdering benyttes på lik linje med eller som erstatning for mobbebegrepet.

Vi ser altså ingen entydig bruk av mobbebegrepet i dokumentene, men finner et begrepsmangfold, både når det gjelder foreliggende forslag til begrepsforståelse, men også når det gjelder grensedragning til andre, beslektete begrep. Mangel på entydige avklaringer av mobbebegrepet problematiseres også i internasjonal litteratur, og den terminologiske utfordringen synes dermed ikke å være unikt for den norske konteksten. Uavhengig av de ulike mobbeforståelsene som legges til grunn i dokumentene er det i dag relativ bred enighet om at ulike former for negative handlinger assosiert med mobbing forekommer blant barnehagebarn (se for eksempel Gulbrandsen & Eliassen, 2013; Helgesen, 2014; Idsøe & Roland, 2017; Lund, mfl., 2015; Lund, Helgeland, & Kovac, 2017; Lund & Helgeland, 2020; Sandseter & Seland, 2018).

Diskusjonen rundt mobbing som tema har etter vår vurdering beveget seg fra å problematisere om fenomenet i det hele tatt forekommer blant barn i barnehagealderen, til spørsmålet om det er hensiktsmessig å bruke selve begrepet i en barnehagekontekst. Det har blitt akseptert at fenomener som uheldige handlinger, relasjoner, samspillmønstre eller situasjoner faktisk finnes. Men fortsatt er det betydelige forskjeller mellom dokumentene hvordan fenomenet mobbing kan og bør forstås.

Forståelsen av mobbing varierer også blant ulike aktører i barnehagen, både når det gjelder de mer akademiske barnehagediskusjoner, faglige diskusjoner i praksis- og utdanningsfeltet, samt oppfatninger blant barnehageansatte, foreldre og barn. Her bør det bemerkes at det fortsatt er få studier hvor barnas stemmer kommer fram. I den akademiske diskusjonen har oppmerksomheten i de siste årene blitt flyttet fra en mer individorientert forståelse, til mobbing som et uttrykk for uhensiktsmessige eller uheldige sosiale prosesser (se for eksempel Boge, 2019; Lund & Helgeland, 2020; Nome, 2014). Dette bør forstås med bakgrunn i at den individorienterte forståelse av mobbing (jf. Olweus, 1992) over lang tid var nokså enerådende i den norske skolekonteksten. Mobbing ble ansett som et uttrykk for aggressive individer, ofte relatert til problematiske hjemmeforhold. Ifølge Boge (2016) kan den sterke posisjon av et mer individorientert perspektiv fra og med 1980-tallet ha skygget for alternative forståelser hvor den sosiale og kulturelle kompleksiteten ved mobbing ble vektlagt i større grad. De siste ti årene har imidlertid en mer sosialt og systemorientert tilnærmingen gjort seg gjeldene, hvor det blant annet i barnehagefeltet ses på mobbing som angst for sosial ekskludering som kan oppstå dersom den sosiale tilknytningen i gruppen blir truet (se for eksempel Lund mfl., 2015 Schott & Søndergaard, 2014).

Dette gjenspeiler seg i både de kartlagte styringsdokumentene, nyere forskning og andre mer pedagogisk-praktisk orienterte publikasjoner. Mobbing diskuteres i nyere tid også mer som et fenomen som alle barn kan utsettes for i gitte gruppekontekster ved at diskusjonen beveger seg bort fra mobber- og offerrollen til å rette oppmerksomheten i større grad mot det sosiale systemet som helhet (se for eksempel Lund & Helgeland, 2020). Vi ser i nyere styringsdokumenter (for eksempel Utdanningsdirektoratet, 2017) at det refereres til mobbing i barnehagen som først og fremst et sosialt fenomen, der et godt psykososialt miljø kan bidra til endringer i mobbeproblematikken.

Når det gjelder barnehageansattes forståelse av mobbing er det et tema som tas opp i en rekke masteroppgaver. Det relativt store antallet masteroppgaver som er skrevet om temaet mobbing i de siste ti til femten år kan tas som en indikasjon for en økende interesse for tematikken i praksisfeltet.

Barnehagelærernes syn på ulike aspekter ved mobbing er en fremtredende problemstilling og det fremkommer nokså ulike forståelser av fenomenet. Noen av studiene viser at enkelte barnehagelærere har vanskelig med å kjenne igjen fenomenet mobbing i deres praksis, og mener at det er utfordrende å forstå, eller de undrer seg om begrepet er dekkende for barns negative atferd (se for eksempel Birkeland, 2016; Pålerud, 2004; Rege, 2010), mens andre, iblant i samme barnehage, kjenner mobbebegrepet og mener det har sin plass i barnehagen (se for eksempel Birkeland, 2016; Botkiewicz, 2019; Røv, 2018; Strand, 2019).

Flere av studiene finner at de barnehageansatte etterlyser mer kunnskap om temaet (se for eksempel Hauge, 2012), og påpeker at mobbing ikke er tilstrekkelig belyst i barnehagelærerutdanningen (se for eksempel Rishovd, 2012; Strand, 2019; Sørnes, 2017) og at en kompetanseheving rundt tema er nødvendig for å se, oppdage og ta tak i mobbing i barnehagen på en god måte (se for eksempel Rishovd, 2010; Øwre, 2013).

Når det gjelder foreldrenes forståelse av mobbing finner vi noen få studier med en komparativ tilnærming, der det sees på foreldres og barnehageansattes forståelse i relasjon til hverandre. I disse studiene konkluderes det med at foreldre og ansatte synes å være enige i at mobbebegrepet er meningsfullt i barnehagen (se for eksempel Cameron & Kovac, 2016; Cameron & Kovac, 2017; Lund mfl., 2019). Det er tilsynelatende ikke enkelt for foreldrene å få med seg alt som skjer i barnehagen i hente- og bringesituasjoner, men foreldre har som regel likevel stor tillitt til at de som arbeider i barnehagen kan håndtere konflikter mellom barn på en adekvat måte og forhindre mobbesituasjoner (for eksempel Lund, mfl., 2019). Når det gjelder barns forståelse av mobbing finner vi kun noen få studier som har gått inn på dette temaet (se for eksempel Helgeland & Lund, 2016; Nergaard, 2020b; Sandseter & Seland, 2018; Skoglund, 2020). I dokumentene som referere til barnas forståelser peker barna både på negative fysiske og verbale handlinger samt utestengning og avvisning fra leksituasjoner når de snakker om hvordan de forstår mobbing.

Former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing

Kun en mindre del av dokumentene som er inkludert i denne kunnskapsoversikten tar for seg former for mobbing, utbredelse og konsekvenser av mobbing i barnehagen. Når det gjelder former for mobbing, finner vi ingen allmenn akseptert kategorisering, men de ulike forslagene sikter mye til de samme aspektene ved fenomenet (se for eksempel Helgesen, 2014; Idsøe & Roland, 2017; Utdanningsdirektoratet, 2017). Videre er det er verdt å merke seg at ulike kategoriseringsforslag anskueliggjøres i større grad gjennom eksempler for ulike negative handlinger og kun i mindre grad gjennom formelle definisjoner på et teoretisk eller analytiske grunnlag. Noen vesentlige og delvis overlappende dimensjoner kommer likevel fram. En sikter til om mobbing enten er en fysisk eller en verbal prosess, en annen om mobbingen foregår åpenlyst eller skjult, en tredje og noe mindre entydig dimensjon er om mobbingen er direkte rettet mot en person eller om den foregår indirekte (bak ryggen) gjennom relasjonelle prosesser som utestengelse og baksnakking. Tradisjonelle kriterier som er kjent fra mobbeforståelsen på skolefeltet, slik som gjentakelse, intensjon og maktforskjeller nevnes i liten grad i de kartlagte dokumentene. Dette tyder på at den barnehagerelaterte diskusjon viser noen grunnleggende ulikheter sammenlignet med skolefeltet.

Det finnes også noen få dokumenter (se for eksempel Hansen, 2016; Helgesen, 2014, Lund, mfl., 2019) som omhandler ulike former for mobbing i et kjønnsperspektiv, som indikerer kjønnsrelaterte mønstre. Mobbing blant jenter kan være mer skjult og indirekte, mens det hos gutter kan være mer synlig og direkte (se for eksempel Harkinn, 2016; Hansen, 2016; Lund mfl., 2019).

Når det gjelder utbredelse av mobbing i barnehagen, finnes det store variasjoner der andelen barn som blir utsatt for mobbing varierer fra 6 til 20% (se for eksempel Gulbrandsen & Eliassen 2013; Helgeland & Lund, 2016; Midtsand mfl., 2004). Vi ser imidlertid at disse studiene bruker forskjellige begreper, ulike informanter og innsamlingsmetoder, som kan være en forklaring for forskjellene i funnene. Samlet sett indikerer undersøkelsene i norsk barnehagekontekst at utbredelsen av mobbing i barnehagen er sammenlignbar med hva man finner i internasjonal litteratur og i skoleforskning (se for eksempel Alsaker, 1997; Gulbrandsen & Sundnes, 2004; Søbstad, 2004; Tikkanen & Junge 2004; Utdanningsdirektoratet, 2017; Lund mfl., 2015). Vi kan derfor konkludere med at mobbing faktisk forekommer i barnehagen og at hyppigheten kan være høy i enkelte barnehager.

De dokumentene som tar opp konsekvensene av mobbing i tidlig alder (se for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Lund & Helgeland, 2020; Lund, Helgeland & Kovac, 2017; Nergaard, 2020b; Utdanningsdirektoratet, 2017), peker mot et mangfold av alvorlige konsekvenser for enkeltindivider, knyttet til psykisk helse. Imidlertid må det sies at diskusjonen av konsekvenser kun i liten grad foregår på grunnlag av longitudinelle empiriske studier fra barnehagefeltet. Dette er i tråd med internasjonal litteratur, som fastslår at det foreløpig finnes lite forskningsbasert kunnskap som faktisk kan dokumentere konsekvensene av tidlig mobbing for barn (se for eksempel National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2016).

Tiltak mot mobbing – forebygging og håndtering

Når det gjelder forebygging og håndtering av mobbing i barnehagen vektlegger dokumentene ulike aspekter. De fleste dokumentene retter mest oppmerksomhet mot forebygging (se for eksempel Alfsvåg, 2017; Barnehageloven, LOV-2020-06-19-9; Idsøe og Roland, 2017; Kunnskapsdepartementet, 2017; Lund mfl., 2014; Midtsand mfl., 2004; Nergaard, 2011; Utdanningsdirektoratet, 2017, 2018). Noen dokumenter går også inn på håndtering av mobbing (Barnehageloven, LOV-2020-06-19-91; Hobberstad, 2013; Idsøe & Roland, 2017; Lund & Helgeland, 2020; Midtsand mfl., 2004). Forebygging dvs. å sikre at alle barn har et trygt og godt barnehagemiljø uten mobbing og krenkelser diskuteres innenfor seks tematiske områder; Personalets væremåter og handlinger, Sosial kompetanse, Vennskap, fellesskap og lek, Foreldresamarbeid, Kompetanseutvikling i personalet, og Nulltoleranse.

Personalets væremåte og handlinger vektlegges i det forebyggende arbeidet mot mobbing i både styringsdokumenter og andre dokumenter (se for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Lund, 2014; Nergaard, 2011). Spesielt trekkes det frem betydningen av å være tilstedeværende, en god rollemodell, en autoritativ oppdragelsesstil og anerkjennende væremåte.

Å fremme barns sosiale kompetanse som forebygging av mobbing, blir kun i mindre grad vektlagt i styringsdokumentene, men får tydelig mer oppmerksomhet i de andre dokumentene (se for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Nergaard, 2011; Thun, 2014). Det er spesielt områdene empati, selvsikkerhet og evnen til problemløsning som blir trukket fram. Her vises det til at personalet kan ta i bruk ulike arbeidsmåter, deriblant også så kalte «programmer», for å styrke barns sosiale kompetanse.

Vennskap, fellesskap og lek er andre viktige områder som vektlegges både i styringsdokumenter og i andre dokumenter når det gjelder forebyggende arbeid mot mobbing (se for eksempel Helgesen, 2010; Lund mfl., 2015; Nergaard, 2011, Pedersen, 2019). Konkrete tiltak som nevnes er å styrke individets status, styrke relasjonene mellom barna, benytte lekegrupper, fremme inkludering gjennom å muliggjøre og fremme deltakelse i lek og fellesskapsopplevelser.

Foreldresamarbeid som bidrag til forebygging av mobbing i barnehagen omtales lite i styringsdokumenter, men blir tatt opp i annen litteratur (se for eksempel Aasen 2018; Idsøe & Roland, 2017, Lund 2020; Nergaard, 2011). Styringsdokumentene understreker generelt at det er barnehagens ansvar å sikre et godt foreldresamarbeid. Det som særlig fremheves som betydningsfullt er å sørge for gode relasjoner og god informasjon. Videre bør det tilbys ulike møteplasser for samarbeidet hvor temaet forebygging og håndtering av mobbing kan løftes frem.

Kompetanseutvikling i personalet som forebygging av mobbing, er et område som fremheves noe i styringsdokumentene, men i mye større grad i andre dokumenter (se for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Midtsand mfl., 2004; Ness, 2020). Som tiltak som kan bidra til kompetansebygging og styrke det forebyggende arbeid mot mobbing nevnes: Økt kunnskap om og en felles forståelse av begreper som mobbing og krenkelse, involvering av hele personalgruppen i kompetanseutviklingstiltak, prosjekter og refleksjon samt systematisk arbeid over tid og en felles plan mot mobbing.

Nulltoleransen som forebygging av mobbing, omtales mest i styringsdokumentene og svært lite i annen litteratur (Barnehageloven LOV-2020-06-19-91; Lund & Helgeland, 2020; Prop.96 L, 2019-2020). Nulltoleransen knyttes både til personalets holdninger og handlinger. Holdninger ved at personalet ikke skal godta krenkelser som for eksempel mobbing mot barn, og handlinger ved at de skal gripe inn dersom krenkelser skjer.

Håndtering av mobbing i barnehagen, blir mest omtalt i barnehageloven og kun i liten grad i annen litteratur (se for eksempel Idsøe & Roland, 2017; Lund & Helgeland, 2020; Prop. 96 L 2019-2020; Stette, 2020).

Det skisseres ulike måter det kan følges med på om barna har det trygt og godt i barnehagen; som rutiner for tilstedeværelse, observasjon av enkeltbarn og gruppedynamikk, samtaler med barn og foreldre, trivselsundersøkelser og kartlegging av de sårbare barna (se for eksempel Utdanningsdirektoratet, 2017; Lund & Helgeland, 2020; Prop. 96 L, 2019-2020; Stette, 2020).

Plikten til å undersøke kan etterkommes ved samtaler med barn foreldre, personalet og ulike former for observasjon (Barnehageloven, LOV-2020-06-19-91; Barnekonvensjonen, 2003; Utdanningsdirektoratet, 2017). Plikten til å sette inn tiltak bør være rettet mot både individ-, gruppe-, foreldre- og personalnivå (Idsøe & Roland, 2017; Midtsand mfl., 2004; Lund & Helgeland, 2020).

Når det gjelder forebygging og håndtering av mobbing, kan vi konkludere med at det ikke finnes helt klare skiller mellom hvordan begrepene skal forstås. Det innebærer at gode rutiner på håndtering kan virke forebyggende på mobbing, og forebygging, for eksempel å gripe inn ved ulike krenkelser, også kan regnes som en form for håndtering.

Implikasjoner

Denne kunnskapsoversikten gir en beskrivelse av hvilke aspekter ved fenomenet mobbing som tas opp i ulike typer dokumenter når det gjelder en norsk barnehagekontekst. Sammenstillingen går, i samsvar med hensikten av en scoping review, ikke inn på en dypere analyse av funnene, men holder seg på et beskrivende nivå. Likevel mener vi at dette kunnskapsgrunnlag kan peke mot mulige implikasjoner for forskning, praksis og profesjonsutdanning- og utvikling.

For det første tyder funnene på at det er behov for mer forskning på en rekke områder relatert til fenomenet mobbing i barnehagen. Tematiske områder, hvor det etter vår vurdering er behov for mer forskningsbasert kunnskap, er forståelsen av fenomenet og begrep samt avgrensningen til andre uønskete fenomener og begrep. Disse brukes ofte synonymt, på lik linje med hverandre eller på en eller annen måte «supplerende» eller «konkurrerende» til mobbebegrepet. Fremtidig forskning bør altså utvikle og bidra til en mer konsis terminologi som kan informere både politikktutforming, fremtidig forskning og praksis om hvordan mobbing og beslektete begrep kan og bør forstås når det gjelder de yngste barna. Her trenger ikke målet være å komme frem til en universell forståelse som er gyldig i alle kontekster, men begrepsbruken og forståelsen (modeller) bør være presis, konsist, velbegrunnet og helst også anvendbar i både praktisk-pedagogisk arbeid, utdanning og profesjonsutvikling. Dette arbeid må ta utgangspunkt i både empiriske studier og teoretiske analyser. Klarhet og konsistens i begreper, modeller og teorier ville så også gjør det mulig å diskutere fenomenet kritisk og konstruktivt med utgangspunkt i ulike vitenskapelige og normative ståsteder. Den nødvendige kunnskapsproduksjonen bør etter vår mening foregå i ett nært samspill mellom praksisfeltet, forskning og utdanningsinstitusjoner.

Med tanke på ulike tematiske områder mener vi at barnehagelovens formulering som tilsier at alle barn skal ha det «trygt og godt» i barnehagen krever kunnskapsbaserte analyser og utviklingsarbeid i hver barnehage som bør bygge på erfaringer og empiriske data fra praksisfeltet samt teoretiske refleksjoner. Ut over det bør slike prosesser også ta hensyn til den internasjonale fagdiskusjon. Vi ser i noen av de siktede dokumentene en tendens til at grensene mellom normative påstander og krav og forskningsbasert kunnskap viskes ut. Selv om disse påstandene og kravene kan virke innlysende, mangler de likevel en eksplisitt kunnskapsbasert forankring. I tillegg har de heller normative påstandene og krav en tendens til å ligge på et nokså generelt nivå, noe som etter vår vurdering indikerer behovet for at forskning på implementeringsprosesser bør prioriteres i større grad.

Ut over implementeringsforskning ser vi også en mangel på studier som vurderer effektene av forebyggende og håndterende tiltak. Det er også behov for mer forskningsbasert kunnskap om forskjeller og likheter mellom spesifikke forebyggende tiltak mot mobbing, og tiltak som fremmer et trygt og godt barnehagemiljø. Her bør det undersøkes under hvilke betingelser ulike tilnærminger er best egnet, og hvordan de eventuelt kan brukes i kombinasjon.

Videre er det fortsatt behov for mer kunnskap om former, utbredelse og konsekvenser av mobbing i barnehagen. De varierende resultatene når det gjelder utbredelse i de forliggende studiene krever flere, og større undersøkelser som bygger på klare begrep og indikatorer (høy begrepsvaliditet) som en forutsetning for å oppnå representativ og valid kunnskap om utbredelsen av mobbing i norske barnehager.

I tillegg til å innhente informasjon gjennom både personalet og barna som de umiddelbar involverte, og eventuelt også foreldre, synes vi at direkte observasjoner i barnehagen vil kunne bidra til en utvidet kunnskapsbase. Her bør man også vurdere multimetodiske tilnærminger, som kan bringe sammen ulike former for data og erfaringer. Vi ønsker oss generelt en åpen og helhetlige tilnærminger til tematikken, når det gjelder problemforståelsen, menneskesyn, forskningsspørsmål og metodologiske valg.

Det er behov for en bredere kunnskapsbase om hvordan barnehager konkret arbeider med å forebygge og håndterer mobbing og krenkelser. Her bør det etter vår mening rettes spesielt oppmerksomhet mot hvordan de lovfestede kravene om nulltoleranse og aktivitetsplikt følges opp i barnehagen. Til dette tematiske område hører også differensiert kunnskap om hvordan barnehagene følger med, undersøker og lager aktivitetsplaner.

Forskjeller mellom å anvende mobbebegrepet for de yngste og de eldste barn i barnehagen er hittil lite belyst, og det er behov for videre studier som ser mer aldersspesifikt på mobbing og krenkelser.

Forskning på mobbing i barnehagen bør videre dra lærdom av den historiske utvikling av mobbeforståelsen og arbeidet med mobbetematikken på skoleområdet. Videre bør den barnehagerettete mobbeforskningen være åpen for å ta hensyn til og trekke inn kunnskap fra tilgrensete fag og forskningsområder så vel som fra internasjonal forskning.

Funnene tyder på at både praksisfeltet og profesjonsutdanningen fortsatt etterlyser en bedre kunnskapsbase for å styrke personalets kompetanse og dermed forbedre handlingsgrunnlaget for både forebyggende og håndterende tiltak. Generelt synes dette å gjelde for alle former for utfordrende sosiale situasjoner i barnehagen og dermed også for mobbing. Barnehagelærere selv etterspør mer kunnskap og kompetanseutvikling innen temaet, og henviser til at mobbetematikken knapt nok blir tatt opp i deres grunnutdanning. Her ligger et ansvar hos utdanningsinstitusjonene, hvor de i tillegg til å bidra med ny og oppdatert kunnskap på det vitenskapelige plan, også bør bidra til utstrakt kunnskapsdeling som kommer praksisfeltet til nytte.

Vi mener at et differensiert blikk på ulike aldersgrupper i profesjonsutdanning og -utvikling, er nødvendig for å styrke barnehagens samlede kapasitet til å møte utfordringer knyttet til mobbing på en god måte.

I det reviderte lovverket fremkommer det en rekke dilemmaer som personalet i barnehagen må ta stilling til. Dette gjelder blant annet nulltoleranse, å gripe inn, samt forebygging og håndtering dersom personalet er dem som krenker barn. Barnehagene er nødt til å jobbe systematisk med temaforståelse, forebygging og håndtering. Vi ser også behov for en kunnskapsbasert dialog mellom alle aktører, «politikkutformere» og barnehagemyndigheter, for å kunne bidra til mer klarhet og stringens i begrepsbruken i styringsdokumentene.

Mobbing i barnehage i Norge er et tema som det er økende interesse for. Mens det hittil har blitt rettet mest oppmerksomhet mot det allmenpedagogiske arbeidet med å utvikle barns sosiale kompetanse vekker endringene i barnehageloven som trådte i kraft i 2021 et klart behov for mer og styrket kompetanse når det gjelder spesifikke tiltak for forebygging og håndtering.

Referanser

- Alfsvåg, A. (2017). *Pedagogiske lederes erfaringer med og forebygging av begynnende mobbeatferd i barnehagen*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/2451621>
- Alsaker, F. D. (1997). Hva vet vi om mobbing i barnehagen: Undersøkelser av mobbing i barnehager i Bergen og i Sveits. In R. J. Pettersen (Ed.), *Mobbing i barnehagen*. Oslo: Senter for barnehageutvikling.
- Alvestad, T. (2004). Slik at man får lyst til å mobbe litt. *Barnehagefolk*, 3, 64-66.
- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International journal of social research methodology*, 8(1), 19-32. <https://doi.org/10.1080/1364557032000119616>
- Barne- og familiedepartementet. (1996). *Rammeplan for barnehagen*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Barne- og familiedepartementet. (2004). *Mobbing i barnehagen: et hefte for deg som arbeider i barnehagen*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Barnehageloven (2005) *Lov om barnehager LOV-2020-06-19-91 fra 01.01.2021*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Barnekonvensjonen. (2003). *FNs konvensjon om barnets rettigheter: Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller*. Oslo.
- Birkeland, S. (2016). *Mobbing i barnehagen. Hvordan barnehagepersonalet oppfatter begrepet mobbing og hvordan mobbing i barnehagen kan forebygges*. (Master). UiT Norges arktiske universitet. <https://hdl.handle.net/10037/9885>
- Bistrong, E., Bradshaw, C., & Morin, H. (2016). Understanding bullying among preschool-aged children. In O. N. Saracco (Ed.), *Contemporary perspectives on research on bullying and victimization in early childhood education*. Charlotte, NC.: Information Age Publishing.
- Bjørnset, M., Kindt, M. T., & Rogstad, J. (2020). Inkluderende barnehage- og skolemiljø. Delrapport. *Fafo-rapport 2020:05*. <https://fafo.no/images/pub/2020/20740.pdf>
- Bjørseth, L. (2013). "Det er jo helt forferdelig at det ventes med ting til ungene begynner på skolen": En kvalitativ undersøkelse av førskolelærere om mobbing og forebyggende arbeid. (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/270028>
- Boge, C. (2016). *Frå individuell aggresjon til sosiale prosessar: Mobbeforskingas etablering og utvikling i skjeringspunktet mellom vitenskap og politikk*. (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen. <https://hdl.handle.net/1956/15588>
- Boge, C. (2019). Mobbeforskingas historie – forminga av eit forskingsfelt. *Forebygging.no*(2). doi:<https://doi.org/10.21340/y2sk-zj43>
- Botkiewicz, M. (2019). *Mobbing som fenomen og begrep: en undersøkelse av barnehageansatte sine erfaringer*. (Master). Universitetet i Bergen. <https://hdl.handle.net/1956/20525>
- Bradshaw, C. P. (Ed.) (2017). *Handbook on bullying prevention: a life course perspective*: NASW Press.
- Bratterud, Å., Sandseter, E. B. H., & Seland, M. (2012). *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen. Barn, foreldre og ansattes perspektiver* (NTNU Samfunnsforskning 21/2012). <https://samforsk.brage.unit.no/samforsk-xmlui/bitstream/handle/11250/2366191/Barns%2btrivsel%2bog%2bmedvirkning%2bi%2bbbarnehagen%2bwebutgave.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Brevik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsøe, E. C., T., I., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finnforskning/rapporter/a-bli-utsatt-for-mobbing-en-kunnskapsoppsummering-om-konsekvenser-og-tiltak/>

- Brodin, C. (2019). *Mobbing i barnehagen. Lekens betydning ved overgangen barnehage - skole*. (Master). Universitetet i Oslo. https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/70403/1/Charlotte-Brodin_Mobbing-i-barnehagen.pdf
- Cameron, D. L., & Kovac, V. B. (2016). An Examination of Parents' and Preschool Workers' Perspectives on Bullying in Preschool. *Early Child Development and Care*, 186(12), 1961-1971. <http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2016.1138290>
- Cameron, D. L., & Kovac, V. B. (2017). Parents and Preschool Workers' Perceptions of Competence, Collaboration, and Strategies for Addressing Bullying in Early Childhood. *Child Care in Practice*, 23(2), 126-140. <http://dx.doi.org/10.1080/13575279.2016.1259156>
- Fladset-Skrove, M. M. (2014). *Mobbing i barnehagen: forekomst, korrelater og øynene som ser*. (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/283289>
- Fønnebø, B., & Jernberg, U. (2018). *Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012* ([2. rev. utg.]). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Gulbrandsen, L., & Eliassen, E. (2013). *Kvalitet i barnehager. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. http://nova.no/asset/6157/1/6157_1.pdf
- Gulbrandsen, L., & Sundnes, A. (2004). *Fra best til bedre? kvalitetssatsing i norske barnehager: statusrapport ved kvalitetssatsingsperiodens slutt* (Vol. 9/2004). Oslo: Nova.
- Hansen, S. M. (2016). *Å få være med eller leke et annet sted En kvalitativ undersøkelse av pedagogiske leders forståelse og opplevelse av utestenging og inkludering av barn i frilek*. (Master). Universitetet i Oslo. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-55542>
- Harkinn, R. M. (2016). *Det er bare plass til to barn i denne leken: en kvalitativ undersøkelse av barns destruktive*. (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/2421393>
- Hauge, H. (2012). *Hva er mobbing i barnehagen?—En studie av pedagogers beskrivelser av mobbing i barnehagen*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/185804>
- Haugseth, J., Stranger-Johannessen, E., & Hartberg, E. W. (2020). Barnehagemiljø og krenkelser: Evaluering av nettstøttet kompetanseutvikling 2018–2020. <https://hdl.handle.net/11250/2683049>
- Heggøy, A. (2020). *Relasjonskompetanse som forebyggende tiltak: Et kvalitativt forskningsprosjekt om barnehagelærere sine betraktninger om relasjonskompetanse som forebyggende tiltak mot mobbing i barnehagen*. (Master). Høgskulen på Vestlandet. <https://hdl.handle.net/11250/2673892>
- Helgeland, A., & Lund, I. (2017). Children's Voices on Bullying in Kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, 45(1), 133-141. <http://dx.doi.org/10.1007/s10643-016-0784-z>
- Helgesen, M. B. (2010). *Relasjonell mobbing blant jenter i barnehagen* (8279381562). <https://hdl.handle.net/10037/6262>
- Helgesen, M. B. (Ed.) (2014). *Mobbing i barnehagen: et sosialt fenomen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helle, M. (2017). *Et kvalitativt forskningsprosjekt om barnehageansattes oppfattelse av begrepet mobbing og deres arbeid med tematikken*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/2453368>
- Hobberstad, B. (2013). *Hvordan håndterer de ansatte i barnehagen begynnende mobbeatferd?—En studie av pedagogers praksis sett i lys av utvalgt teori*. (Master). Universitetet i Stavanger, <http://hdl.handle.net/11250/185883>

- Høiby, H., Trolle, A., & Sørbo, A. S. (2012). *Stopp ertingen: arbeid med inkluderende miljøer i barnehagen*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Idsoe, T., Dyregrov, A., & Idsoe, E. C. (2012). Bullying and PTSD Symptoms. *Journal Abnorm Child Psychol*, 40(6), 901-911. doi:10.1007/s10802-012-9620-0
- Idsoe, E. C., & Roland, P. (2017). *Mobbeatferd i barnehagen: temaforståelse, forebygging, tiltak*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Jørgensen, T. M. (2018). *Mobbing og psykisk helse. Hvilken innvirkning har mobbing på barns psykiske helse?* (Master). UiT Norges arktiske universitet. <https://hdl.handle.net/10037/13661>
- Kristensen, M. Ø. (2008). *Kampen om mobbebegrepet – En diskursanalyse av begrepet mobbing i barnehagen*. (Master). Universitetet i Bergen. <https://hdl.handle.net/1956/2991>
- Kristensen, M. Ø. (2014). Kampen om mobbebegrepet. I M. B. Helgesen (Ed.), *Mobbing i barnehagen: et sosialt fenomen* (pp. 32-51). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2006). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/prm/2006/0005/ddd/pdfv/282009-rammeplanen.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. <https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-bokmal2017.pdf>
- Lamer, K. (1997). *Du og jeg og vi to! Teoriboka: Om å fremme barns sosiale kompetanse teoriboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Losnegård, A. M. (2011). *"Ja, det finnes mobbing i barnehagen"-Pedagogers beskrivelser av mobbing blant barn i barnehagen*. (Master). Universitetet i Bergen, <https://hdl.handle.net/1956/4860>
- Lund, I. (2014). *"De er jo bare barn" Om barnehagebarn og mobbing*. Oslo: PEDLEX Norsk skoleinformasjon.
- Lund, I., Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B. V., & Cameron, D. L. (2015). *Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen*. <http://www.forebygging.no/global/mobbing%20i%20barnehagen%20rapport.pdf>
- Lund, I., & Helgeland, A. (2016). *Mobbing i barnehagen: anerkjennelse som forebygging*. Oslo: Pedlex.
- Lund, I., & Helgeland, A. (2018). *Samarbeid mot mobbing i barnehagen*. Oslo: Pedlex.
- Lund, I., & Helgeland, A. (2020). *Mobbing i barnehage og skole. Nye perspektiver*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lund, I., Helgeland, A., Kovac, B. V., Cameron, D. L., & Godtfredsen, M. (2019). *Dialog og samarbeid i arbeidet mot mobbing i barnehagen*. <https://www.ks.no/globalassets/fagomrader/forskning-og-utvikling/nyhetssaker/Dialog-og-samarbeid-i-arbeidet-mot-mobbing-i-barnehagen.pdf>
- Lund, I., Helgeland, A., & Kovac, V. B. (2017). På vei mot en ny forståelse av mobbing i et folkehelseperspektiv. *Acta Didactica Norge*, 11(3), 5-sider. <https://doi.org/10.5617/adno.4691>
- Marthinsen, B. H. (2018). *"Adle skal jo lega med adle". En kvalitativ studie om barns opplevelse av utestenging fra lek i barnehagen*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/2508268>
- Meld. St. 6. (2019-2020). *Tett på – tidlig innsats og inkluderende felleskap i barnehage, skole og SFO*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-6-20192020/id2677025/?ch=1>
- Meld. St. 19. (2015-2016). *Tid for lek og læring–Bedre innhold i barnehagen*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20152016/id2479078/>

- Midsand, M., Monstad, B., & Søbstad, F. (2004). *Tiltak mot mobbing starter i barnehagen* (Vol. nr 2-2004). Trondheim: Dronning Mauds minne Høgskole for førskolelærerutdanning.
- National Academies of Sciences, Engineering & Medicine (2016). *Preventing bullying through science, policy, and practice. Chapter IV: Consequences of Bullying Behavior*. Washington, DC: The Academies Press. Doi: 10.17226/23482.
- Nergaard, K. (2011). Mobbing i barnehagen. *Spesialpedagogikk* (trykt utg.). 76(2011), 31-40.
- Nergaard, K. (2020a). "The Heartbreak of Social Rejection": *Young Children's Expressions about How They Experience Rejection from Peers in ECEC*. *Child Care in Practice*, 26(3), 226-242. doi:10.1080/13575279.2018.1543650
- Nergaard, K. (2020b). 'I want to join the play'. Young children's wants and needs of empathy when experiencing peer rejections in ECEC. *Early Years, 1-14*. <https://doi.org/10.1080/09575146.2020.1744531>
- Nergaard, K. (2020c). *Jevnaldningsavvisninger og empati i barns lek og samspill. En hermeneutisk-fenomenologisk studie*. (Doktorgradsavhandling). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <https://hdl.handle.net/11250/2651988>
- Ness, I. (2020). *Forebyggende arbeid mot mobbing og krenkelser i barnehagen med fokus på den autoritative voksenstilen*. (Master). Universitetet i Stavanger. <https://hdl.handle.net/11250/2677471>
- Nome, D. Ø. (2014). Mobbing – et forsøk på nye teoretiske perspektiv. *Studier i Pædagogisk Filosofi*, 3(1), 40-54.
- Norderhus, R. (2012). *Erta-bærta-sukkererta...: En kvalitativ studie om mobbing og hvordan man kan forebygge mobbing i barnehagen ved å jobbe med sosiale relasjoner i barnegruppa*. (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/269777>
- Obrestad, C. J. (2018). *Hvordan barnehagen praktiserer håndtering og oppfølging av mobbing og krenkelser - Med fokus på voksenrollen*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/2560981>
- Olweus, D. (1992). *Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pape, K. (2020). *Lek og inkludering i barnehagen: motvekt til utestengelse og mobbing* (1. utgave, ed.). Oslo: KF.
- Pettersen, R., J. (Ed.) (1997). *Mobbing i barnehagen*. Oslo: SEBU forlag.
- Pivic, M. (2014). *Tiltak mot mobbing i skolen - hvordan kan skolestartere inkluderes?* (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/283338>
- Prop 96 L. (2019-2020). *Endringer i folkehøgskoleloven, barnehageloven og voksenopplæringsloven m.m.* (samleproposisjon). Kunnskapsdepartement. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-96-l-20192020/id2699851/>
- Pynten, R. K. (2018). *Mobbing i barnehagen-Hvordan oppfatter fire pedagogiske ledere mobbebegrepet, og hvordan kan mobbing i barnehagen forebygges?* (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/2562547>
- Pålerud, T. (2004). Hva har mobbebegrepet å tilføre barnehagen? *Barnehagefolk*, 3, 60-63.
- Rege, E. (2010). *Innholdet i mobbebegrepet knyttet til barnehagen*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/185631>
- Repo, L., & Sajaniemi, N. (2015). Bystanders' roles and children with special educational needs in bullying situations among preschool-aged children. *Early Years: Journal of International Research & Development*, 35(1), 5-21. doi:10.1080/09575146.2014.953917

- Ribeiro, L. A., & Zachrisson, H. D. (2019). Peer effects on aggressive behavior in norwegian child care centers. *Child development, 90*(3), 876-893. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-78777>
- Rishovd, K. (2010). *Mobbing i barnehagen: en studie av pedagogiske lederes bevissthet omkring dette fenomenet*. (Master). Universitetet i Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/185643>
- Rivara, F., & Le Menestrel, S. (Eds.). (2016). *Preventing bullying through science, policy, and practice*. Washington: National Academies Press.
- Roland, E. (2014). *Mobbingsens psykologi: Hva kan skolen gjøre?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, E. (2020). *Mobbeloven: opplæringslovens kapittel 9A og god praksis* (1. utgave. ed.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Roland, E., & Vaaland, G. S. (2003). *Zero, SAFs program mot mobbing*.
- Røv, T. L. (2018). *Mobbebegrepets plass i barnehagen. En kvalitativ tilnærming av pedagogiske lederes forståelse av mobbesituasjoner, og mobbebegrepets plass i barnehagen*. (Master). UiT Norges arktiske universitet. <https://hdl.handle.net/10037/15368>
- Sandseter, E. B. H., & Seland, M. (2018). 4-6 year-Old Children's Experience of Subjective Well-Being and Social Relations in ECEC Institutions. *Child Indicators Research, 11*(5), 1585-1601. doi:10.1007/s12187-017-9504-5
- Saracho, O. N. (2017). Bullying Prevention Strategies in Early Childhood Education. *Early Childhood Education Journal, 45*(4), 453-460. doi:10.1007/s10643-016-0793-y
- Schott, R. M., & Søndergaard, D. M. (Eds.). (2014). *School bullying: New theories in context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skoglund, R. I. (2020). Beyond Bullying: Understanding Children's Exploration of Inclusion and Exclusion Processes in Kindergarten. I Hedegaard, M., & Eriksen Ødegaard, E. (2020). *In Children's Exploration and Cultural Formation* (pp. 29-45): Springer.
- Skram, D. (2006). Oppdraging og mobbing i barnehagen og på småskolesteget I E. Befring & S. Helland (Red.), *Barnehagepedagogikk* (pp. 110-125). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Stette, Ø. (2020). *Ny mobbelov for barnehager: psykososialt barnehagemiljø* (1. utgave. ed.). Oslo: Pedlex.
- Strand, S. H. (2019). *Mobbing i barnehagen, en kvalitativ studie*. (Master). OsloMet-Storbyuniversitetet. <https://hdl.handle.net/10642/7746>
- Svalastog, A. (1997, 24.04.97). Barnehagebarn og mobbing. *NTB*.
- Sætreås, A. P. (2019). *Mobbeåtferd i barnehagen: Ein kvalitativ studie av mobbeåtferd, PPT sitt systemretta arbeid og mobbeførebyggande arbeid i barnehagen*. (Master). Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning. <http://hdl.handle.net/11250/2633601>
- Sørnes, H. (2017). *Pedagogers forståelser av begynnende mobbeåtferd i barnehagen*. (Master). Universitetet i Stavanger, <http://hdl.handle.net/11250/2451710>
- Tesaker, S. R., & Sparboe, S. L. (2007). *Utestengning som mobbing i barnehagen: hvem er det som stenges ute? En oppgave om mobbing i barnehagen*. (Master). Universitetet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/31892>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse*. (utg. 5). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thun, S. (2014). *Hvilke tiltak forebygger mobbing i barnehagen? - En studie rettet mot den pedagogiske lederens erfaring om hva som må til for å forebygge mobbing i barnehagen*. (Master). NTNU. <http://hdl.handle.net/11250/280288>
- Tikkanen, T., & Junge, A. (2004). *Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge. Sluttrapport til evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004*. <https://hdl.handle.net/11250/2676221>

- Utdannings- og forskningsdepartementet. (2002). *Manifest mot mobbing*. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet
- Utdannings- og forskningsdepartementet. (2003). *Manifest mot mobbing 2002-2004- Aktivitetsrapport*. Oslo: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/manifest-mot-mobbing---aktivitetsrapport/id106012/>
- Utdanningsdirektoratet. (2013). *Barns trivsel - voksnes ansvar. Forebyggende arbeid mot mobbing starter i barnehagen*. Oslo: Utdanningsdirektoratet <https://www.udir.no/globalassets/upload/barnehage/regelverk/veiledere/veilederbm.pdf>
- Utdanningsdirektoratet. (2017). *Grunnlagsdokument for arbeidet med barnehagemiljø, skolemiljø, mobbing og andre krenkelser. En felles plattform for statlige aktører*. Oslo. <https://www.utdanningsforbundet.no/globalassets/fylkeslag/ostfold/laringsmiljo/grunnlagsdokument-for-arbeidet-med-barnehagemiljo-skolemiljo-mobbing-og-....pdf>
- Utdanningsdirektoratet. (2018). *Barns trivsel - voksnes ansvar*. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottemateriell-til-rammeplanen/trivselsveileder/>
- Børns Vilkår. (2020). *Børns Vilkår, sammen stopper vi svigt*. Rapporten er en del af et partnerskab mellem Børns Vilkår og Stryhns Familieselskab: https://bornsvilkar.dk/wp-content/uploads/2020/11/Boernehave_rapport_nov_2020_WEB_print.pdf
- Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., & Didaskalou, E. (2011). Bully/Victim Problems Among Preschool Children: a Review of Current Research Evidence. *Educational Psychology Review*, 23(3), 329-358. doi:10.1007/s10648-011-9153-z
- Wendelborg, C. (2017). *Mobbing og arbeidsro i skolen: Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2016/2017*. <http://hdl.handle.net/11250/2432896>
- Wendelborg, C. (2018). *Mobbing og arbeidsro i skolen: Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2017/18*. <http://hdl.handle.net/11250/2478934>
- Wendelborg, C. (2020). *Mobbing og arbeidsro i skolen: Analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2019/20*. <https://samforsk.no/Sider/Publikasjoner/Mobbing-og-arbeidsro-i-skolen--Analyse-av-Elevundersøkelsen-skoleåret-20192020.aspx>
- Wichstrøm, L., Belsky, J., & Berg-Nielsen, T. S. (2013). Preschool predictors of childhood anxiety disorders: a prospective community study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(12), 1327-1336. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12116>
- Woll, M. E. (2018). *Mobbeatferd i barnehagen*. (Master). Universitetet i Oslo, Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/64320>
- Østrem, S., Bjar, H., Føsker, L. I. R., Hogsnes, H. D., Jansen, T. T., Nordtømme, S., & Tholin, K. R. (2009). *Alle teller mer: en evaluering av hvordan Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver blir innført, brukt og erfart*. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/rammeplanen/evaluering-av-rammeplanen.pdf>
- Øwre, E. C. (2013). *Aggresjon i barnehagen. En kvalitativ undersøkelse av pedagogiske lederes opplevelse av aggressiv atferd i barnehagen, sammenliknet med PPT*. (Master). Universitetet i Stavanger, Stavanger. <http://hdl.handle.net/11250/185830>
- Aasen, L.-K. (2018). *Relasjonell mobbing i barnehagen. Finnes det?-En kvalitativ studie av hvordan barnehageansatte oppdager og forholder seg til relasjonell mobbing hos barn i 3-4 årsalderen*. (Master). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <http://hdl.handle.net/11250/2577242>